

**Faragó Tamás – Óri Péter
(összeáll.)**

**Az 1784 – 1787 évi népszámlálás II.
Az Alföld, a Délvidék és a Dunántúl népességi adatai
Budapest,
2008**

Tartalom

I. Faragó Tamás: Az első népszámlálás fennmaradt forrásanyag

II. Az Alföld és a Délvidék települései

III. A Dunántúl települései

Az első magyarországi népszámlálás fennmaradt forrásanyaga. (Forráskritikai elemzés)¹

Faragó Tamás

1. Bevezető

Jelen írás a címben megjelölt forrás alapvető adatainak rekonstrukciójáról kíván számot adni. A II. József által elrendelt népszámlálás alapvető fontosságú újkori történelmünk megismerése szempontjából: a magyar népességről és társadalomról elsőként állít össze teljességre törekvően következetes koncepció alapján készített számadatokat (nem mellékesen, több fejlettebb társadalmat megelőzve). Az eddigi elemzések és kutatások azonban – beleértve saját erőfeszítéseinket is – arról győztek meg, hogy bármennyire is szellemi izgalmat ígér a magyar népesség és társadalom legfontosabb adatait elsőként teljes körűségre törekvően összeíró, és az egykorú viszonyok között kifejezetten modernnek számító forrás elemzése, addig az nem lehet megfelelő mértékben sikeres, amíg túl nem esünk a részadatok ellenőrzésének – s ha kell, megrostálásának – lélekölően fáradtságos munkáján. Ezt ugyanis benyomásunk szerint az eddigi kutatások nagyjából elmulasztották. A mulasztás az időrabló és nem túl érdekfeszítő tevékenység elkerülésén túlmenően nem kis mértékben arra is visszavezethető, hogy a hazai kutatók gyakorta meglehetősen ambivalens módon viszonyulnak a korai népesség-összeírásokhoz. Számos esetben kritika nélkül elfogadják minden közölt számot, és kétséges pontosságú adatokból is két tizedes pontosságú megoszlásokat számítanak. Máskor viszont – ez különösen a történeti demográfiában kevésbé jártas kutatókra jellemző – társadalom-modellbeli hiányosságokat (az összeírt népesség foglalkozási és státusszerkezetére vonatkozóan), illetve szándékos torzításokat (főképp a felekezeti és etnikai szerkezet esetében) vélnek – okkal vagy ok nélkül – a forrásban felfedezni. Mindez oda vezet, hogy az adatok egy részét sok esetben vagy egyáltalán nem használják, vagy különböző mesterséges konstrukciókkal (a vélt hiányok százalékos pótlásával, az alapadatok felszorzásával) „feljavítják”, hogy azok elképzeléseikhez közelebb kerüljenek.

A magunk részéről egyik megoldást sem érezzük megnyugtatónak. Biztos ugyanis, hogy az 1784 – 1787. évi népszámlálás megtervezőit határozott, jól körülírható célok vezették. II. Józsefet – aki végül is az 1777 óta működő osztrák népszámlálási rendszer magyarországi bevezetéséről döntött – alapjában ugyanis azon óhaj vezette, hogy kormányzati munkájához és az elképzelt reformjaihoz a népesség nagyságáról és bizonyos szempontokból megfogható szerkezetéről konkrét adatokkal rendelkezzen, sőt, ha lehet, a népességet és társadalmat jellemző változások tendenciáiról is kapjon valamelyes információkat. Ez lényegében azt jelentette, hogy a korabeli felfogás szerint a népességen belül elsősorban az adózásban és a katonaszerelésben egyaránt fontos férfinépességről, illetőleg a termelésben – és így közvetve az adóbevételekben, ezen keresztül pedig az államigazgatás és a hadsereg fenntartásában – fontos szerepet játszó foglalkozási csoportok számára kívánt pontos adatokat szerezni. Vagyis a népszámlálás fontossága számára messze túlment az újoncozás megalapozására alkalmas adatbázis létrehozásán – az a

¹ Jelen írás az OTKA 46 348. számú pályázata támogatásával készült, de a tárgyat képező vizsgálathoz az ide vonatkozó kutatás előző, az OTKA 30 312. számú pályázata által támogatott kutatás eredményeit is, mely a Magyar Királyság felvidéki régiójára vonatkozó 1784 – 1787. évi népszámlálásokat gyűjtötte össze.

benyomásunk, hogy egy nagyobb, szélesebb koncepcióba illeszkedett bele.² Bár az ország 1766-ban indult katonai térképezése valamint a katonai szempontok alapján készült országleírás (Landesbeschreibung), csak úgy mint a népszámlálás döntő mértékben az újoncoszás és hadsereg fenntartás (élelmezés, szállás nyújtás) szempontjaiból fontos adatok összeállítására irányult, ugyanakkor a központi hatóságok számtalan egyéb népességi, gazdasági és társadalomszerkezeti tartalmú információ fokozatos összegyűjtését kezdeményezték és valósították meg több-kevesebb sikerrel. A népszámlálás – és a vele nagyjából egyidejű kataszteri felmérés mintegy betetőzését jelentette annak a központi igazgatás által nagyjából két évtizeddel korábban, lényegében az 1765. évi főispáni utasítással és a kamarai lélekösszeírásokkal megindított adatgyűjtési folyamatnak, mely az ország népességi, gazdasági és katonai potenciáljának, illetőleg társadalmi folyamatainak átfogó megismerésére irányult.³ Anélkül hogy e műveletek teljes leltárát adnánk, közülük csak néhány, a népességet is érintő összeírási műveletet sorolunk fel:

- az 1766-tól induló – kezdetben népességszámot is kérdező – megyei termésjelentések sorozata,
- az állami (dicalis) adóösszeírások 1772-től történő formalizálása és a megyék által a kormányzatnak történő kötelező beküldése,
- az 1772 és 1783 között a lelkészek és a megyék által készített éves lélekösszeírások,
- a püspökségektől 1780-1782 között kért népesség-összeírásai,
- az 1782-1787 közötti egyházi népesség-, és vagyonösszeírások,
- az 1785 évi gyáriparra és ipari népességre vonatkozó összeírás.⁴

Számunkra azonban ebben az esetben nem elsősorban a bécsi udvar 1760-as években megindult, és II. József által következetesen továbbfejlesztett törekvései az érdekesek – valójában nem az uralkodó kormányzati politikáját, szándékait, személyiségét akarjuk jellemezni vagy megítélni. Úgy véljük, hogy az utókor számára ennél sokkal izgalmasabb, hogy megcsillan a remény arra, hogy a 18. század végére vonatkozóan – emeljük ki: Magyarország, illetve a Kárpát medence esetében, a történelemben első ízben – mód nyílhat alapvető demográfiai, társadalmi és gazdasági kérdések nagy vonalakban ugyan, de a mai kor követelményeinek némi korlátokkal megfelelő, nem utólagos koncepciók alapján becsült, hanem korabeli mért adatok alapján történő rekonstruálására.

Természetesen tisztában kell lennünk azzal, hogy egy ilyen konkrét adatokra épülő – jelen esetben az ország népességére koncentráló – körkép összeállítása koránt sem egyszerű feladat. Lényegében ugyanis legalább három, esetenként párhuzamosan ható tényező alakítja a

² Kétségtelen, hogy a népszámlálás számos kérdezett adata kifejezetten katonai célokat szolgált: a sajátos, csak a keresztény férfiakra vonatkozó korszerkezet, a 18-40 éves korúak – nem publikált – természetén szemrevételezésen alapuló vizsgálata, a hadsereg ellátása szempontjából fontos, illetőleg katonának nem vihető csoportok számának megállapítása egyrészt lehetővé tette a hadsereg legfontosabb logisztikai feladatainak tervezését (és a felmerülő problémák megoldásának megkísérlését), másrészt a potenciális újonctartalék megállapítását (Horváth 1986). Mindennek fontosságát a szakirodalom azonban – mely II. József reformjainak és más jellegű információgyűjtéseinek körétől elszigetelten tárgyalta a népszámlálást – véleményünk szerint túlhangsúlyozza. Vö. Marczali Henrik megállapításaival (Marczali 1888: 369-370) illetve II. József Eszterházy Ferenc főkancellárhoz intézett levelével. (uo. 524-526. A levelet magyar fordításban közölte Dányi – Dávid 1960: 373-374.

³ Sajátos módon az információgyűjtési akciók kezdete egybeesik II. József társuralkodóvá válásának időpontjával.

⁴ Az összeállítás az alábbi művek alapján készült: Bácskai 1965 – 1969, Benda 1977, Borbély – Nagy 1931, Dávid 1968, Felhő – Vörös 1961, Fügedi 1965, Futó 1944, Jankó 2004, Őri 2002-2003. Az természetesen további kutatások feladatát jelenti, hogy ezek tényleges egymáshoz kapcsolódását megállapíthassuk. Az 1790-es évek elején készült, a magyarországi népesség és gazdaság összefoglaló füzeté –illetve annak különböző, az OSZK kéziratárában található változatai – azonban a különböző típusú összeírások közötti valamilyen kapcsolat illetve összefüggés létezését valószínűsítik (Ember 1971).

rendelkezésünkre álló népességadatokat. Össze gyűjtésük során mind az összeírások koncepcióit megalkotók, mind az azokat elvégzők fejében élt egy társadalomkép és egy vélemény – együttes a feladat céljáról, fontosságáról, hasznáról és veszélyeiről, ami egyes konkrét műveletek – főként az összeírt egyének csoportokba sorolása – során befolyásolhatta a keletkezett adatok tartalmát és minőségét. Majdnem ugyanilyen fontos, az eredményeket befolyásoló tényezőnek tekinthetjük azt, hogy az összeírásokat végző apparátus – melynek döntő többségét nem képzett hivatalnokok, hanem nemesi származású, rendszerint földbirtokukon is gazdálkodó választott megyei tisztségviselők tették ki – nem rendelkezett elegendő gyakorlattal egy ilyen jellegű, a korábbi adóösszeírásoknál jóval nagyobb volumenű (és tegyük hozzá, jóval gyorsabban elkészítendő) munka hibamentes elvégzéséhez. Végezetül – és ezt az eddigi feldolgozások szinte teljesen figyelmen kívül hagyták – a népszámlálás 1784-1787. év során lefolytatott műveletei nem voltak mentesek ezekben az években az adatokra esetenként regionálisan komoly hatást gyakorló speciális eseményektől sem. Egyes megyékben lényegében ugyanezen időszakban – ugyancsak II. József ösztönzésére – számottevő telepítési műveletek zajlottak.⁵ Ugyancsak jelentős mértékben befolyásolta a helyi népességnövekedési és vándorlási folyamatokat az ország hegyvidéki területein (Észak – Keleti Kárpátok, Bihari hegység és Horvátország egyes részei) 1785-1786 folyamán bekövetkezett éhínség.⁶ Mindezek háttérében pedig ott működött a mainál lényegesen szélsőségesebb hullámokra képes 18. század végi népmozgalom, mely – különösen a ritkábban lakott és kedvezőtlen természeti adottságú, illetőleg a települési mozgalmak által érintett területeken – önmagában is képes lehetett akár egy-két év alatt is az adatok hirtelen megváltoztatására.⁷

Vagyis konkrétan mindez azt jelenti, hogy egy, az 1785 – 1787 körüli népességi körkép létrehozatalához rekonstruálnunk kell az éppen akkor zajló szokásos és speciális népességi változásokat, az adatokra gyakorolt politikai – ideológiai hatások mértékét, és amennyire lehetséges, ki kell szűrniünk a számszaki hibákat, és pótolnunk kell azokat a hiányokat, amelyek az adatok összeállítása, több ízben történt összegzése és többszöri átmásolása során előálltak. Tehát az első lépésben minden olyan információt össze kell gyűjtenünk, amely a forrás tartalmának kritikai ellenőrzésére alkalmas, s emellett meg kell próbálnunk átgondolni azokat a körülményeket is, melyek közepette a források készültek. Ha mindezen túljutottunk, akkor rekonstruálnunk kell az egykoron különböző szinten, különböző részletességgel elkészített adatsorokat. Ez természetesen nem egyszerű mechanikus összegzéseket, hanem szükség esetén a különböző minőségű adatok ellenőrzését, esetenként kiegészítését és javítását jelenti, és egyúttal annak mérlegelését is, hogy melyik adatállomány milyen elemzésre látszik megfelelő pontosságúnak. Korábbi elemzéseink alapján⁸ ugyanis úgy véljük, hogy a forrásban található adatok nem egyenértékűek – vannak közöttük pontosak és pontatlanabbak. Sőt azok az adatok, amelyek országos, regionális, megyei, vagy esetleg járási szinten pontosnak látszanak, nem biztos, hogy elemzésre megfelelőek egy kisebb lélekszámú, avagy speciális társadalomszerkezetű, illetve sajátos települési viszonyokkal bíró falu vagy település csoport esetében.

⁵ Főként Bács megyébe és a Bánátban több mint 6000 bevándorló familiát telepítettek 1784 és 1787 között (Czoernig 1855. III: 70) vö. Faragó 1998a.

⁶ MOL C 52. Fons 1. No. 38. vö. Faragó 2005 a: 38-43.

⁷ Mindezek miatt tehát túl optimistának tekinthető Dányi Dezső azon feltételezése, hogy „az 1785. évi népszámlálás és az azt követő 1786. és 1787. évi két korrekció, vagy mai fogalmainkat használva, népesség továbbvezetés ... nagyjából válságmentes három év népesség dinamikájáról nyújt képet...” (Dányi 1985: 80).

⁸ Faragó 2002, 2003a, 2003b vö. Őri 2008.

Fentieknek megfelelően az alábbiakban két kérdést kívánunk elemezni. Az első az 1784-1787. évi népszámlálásról különböző szinten készített forrásanyagok fennmaradásának leltározása, és amennyiben lehetséges, azok adatainak részleges vagy teljes rekonstrukciója. A másik vizsgálandó kérdést az adatok pontosságának „bemérése” képezi, vagyis annak megállapítása, hogy melyik mennyire pontos és véleményünk szerint főként milyen kérdések vizsgálatára látszik alkalmasnak. Úgy érezzük, hogy az eddigi alapos és helyenként kifejezetten intuitív kutatások⁹ felmentenek minket attól, hogy az összeírás hivataltörténetével (milyen megfontolások játszottak szerepet az összeírás létrejöttében, milyen politikai és hivatali küzdelmek előzték meg, illetve kísérték az összeírás megkezdését, lefolytatását és okozták megszűnését) részletesebben foglalkoznunk kelljen. Ugyanakkor azt is egyértelműnek tartjuk, hogy a felsorolt, elsősorban forráskritikai célú vizsgálatokat nem célszerű összemosnunk a már korrigált, világosan értelmezett adatsorok tartalmi elemzésével, melynek véleményünk szerint külön, itt csak érintőlegesen tárgyalt feladatot kell képeznie.

Mielőtt azonban a fent jelzett vizsgálatba belekezdenénk, rögtön néhány megszorítást is jeleznünk kell. Ezek első csoportja területi jellegű. Kutatásaink nem térnek ki részletesebben Erdély népszámlálási adataira. Ez az országrész egyrészt – egy igen rövid periódustól eltekintve – az újkorban külön közigazgatási egységet alkotott, s egyúttal 1784-1787. évi népszámlálási adatai Miskolczi Ambrus és Varga E. Árpád együttműködésével külön, jelenleg is folyó feltáró munka tárgyát képezik. A másik területi megszorítás Horvátországra vonatkozik. Ezt a régiót a megyei és városi összesítők szintjén túlmenően hasonlóképpen nem tárgyaljuk részletesebben. Bár a magyar- és horvátországi adatokat az egykorú közigazgatás együtt kezelte, sorsuk a 19. században különbözőképpen alakult. Míg az 1784-1787. évi népszámlálás településsoros forrásanyaga a szűkebb értelemben vett Magyarországra nézve nagyjából 90 százalékban fennmaradt, addig ezt Horvátországra vonatkozóan jelenleg csak a települések kerekén 40 százalékáról ismerjük.¹⁰ Ráadásul a népszámlálási adatok ellenőrzésére alkalmas egyéb forrásanyag egy részét (főként a plébánia összeírásokat) kezdettől fogva horvát levéltárak őrizték, illetve a vonatkozó központi anyagok (az 1780-as években készült, a katolikus lakosság adatait településenként rögzítő Pfarrrtopographie kötetek) egy részét valószínűleg vagy még a 19. század során, vagy a trianoni békét követően átadtuk Horvátországnak, illetve Jugoszláviának. Így minden szempontból nézve célszerűnek látszott e területnek az elemzésbe történő részletesebb bevonását mellőznünk.

A másik megszorítás tartalmi jellegű. Főként az általunk a demográfia szempontjából lényegesebbnek gondolt település- és népességadatokra kívánjuk figyelmünket összpontosítani és ezeket is elsősorban csak abból a szemszögből nézzük, hogy mennyire tűnnek pontosnak, illetve milyen mértékben valószínűsítenek hibás adatfelvételeket avagy az összeírás által átfogott három éves időszak során bekövetkezett valós népesedési változásokat. Első olvasatban ugyan ezeket is már több tanulmány elemezte,¹¹ de úgy véljük, hogy ezek eredményeihez több dolgot hozzá lehet és hozzá tudunk tenni. Egyrészt az 1785. évi alapösszeírás legfontosabb megyei szintű népességadatait a teljes – Erdély nélkül értett – magyarországi területre vonatkozóan megtaláltuk, másrészt a rendelkezésünkre álló teljes részletezettségű megyei adatsorok száma is

⁹ Thirring 1931, 1938, Dányi – Dávid 1960, Dányi 1980, 1985, Őri 2002, 2003.

¹⁰ Elképzelhető, hogy a horvátországi levéltárakban még számos ide vonatkozó adat lappang. Hegedűs Antal és Katarina Čobanović (Hegediš – Čobanović 1991: 65-69) például közli a ma részben a Vajdasághoz tartozó egykori Szerém megye 1785. évi népszámlálási adatait, de a közlés rövidített módja miatt azt megfelelő módon ellenőrizni és korrigálni, és ebből következően felhasználni nem állt módunkban.

¹¹ Thirring 1938, Dányi 1985, Faragó 2002, 2003a, 2003b, Őri 2008.

számottevő mértékben gyarapodott.¹² Végezetül érdemes azt is megemlítenünk, hogy a 18. század végi hazai településállományra vonatkozóan jelenleg már olyan nagy mennyiségű összehasonlító jellegű információval rendelkezünk, mely a népszámlálási munkálatok sok kutató által vitatott teljes körűségének kérdése végére is pontot tehet.¹³

2. A népszámlálás alapvető adattípusai és fennmaradásuk

Az alábbiakban röviden összefoglaljuk az 1784-1787. évi népszámlálás adatlapjainak rendszerét. A fő hangsúlyt azonban nem a rendszer ismertetésére, a népszámlálás lefolyásának körülményeire tesszük – ezt a szakirodalom már több ízben, kelő alapossággal elvégezte¹⁴ – hanem elsősorban a népszámlálás során keletkezett különböző típusú források fennmaradását, mondanivalójának értékét és megbízhatóságát próbáljuk áttekinteni.

2.1 Egyéni adatokat tartalmazó familia lapok

A házak, háztartások és lakások egyenkénti adatait rögzítő „egyénenkénti ház- és familia ívek” képezték a népszámlálási adatfelvétel alapját. Két változata volt: személyenkénti részletes demográfiai és foglalkozási – jogi státusra vonatkozó adatokat is rögzítő típus a keresztény lakosság számára (A minta), és csak az alapvető adatokat – név, nem, férfiak családi állapota – tartalmazó egyszerűsített változat (Aa minta) a zsidók számára. Az ívek két példányban és több nyelven készültek. Az összeírás német nyelvű példányát a katonai összeíró biztos vette magához, míg a másik példányt – mely általában a „helyben divatozó” nyelven készült – az összeírásban közreműködő megyei hatóság tisztviselője tartotta meg.¹⁵ Az utasítások szerint az ívek

¹² Dányi Dezső az 1980-as években még 27 magyar- és horvátországi megye teljes adatsorával tudott számolni (Dányi 1985), jelenleg viszont erre már csak Magyarországra vonatkozóan 33 megye adata áll rendelkezésünkre, sőt – esetenként megyék összevonásával – lényegében az egész szűkebben vett országterületre vonatkozóan módunk van számításokat végezni.

¹³ Ez alatt két, egymástól némileg elkülönülő munkálatra gondolunk. Az összehasonlító anyagok egyik csoportját a még e sorok írója által az 1970-es évek végén kezdeményezett „Magyarország történeti helységnévtára (1773-1808)” sorozatban megjelent kötetek képezik, melyek a szűkebb értelemben vett országterület 48 megyéje és kerülete közül eddig 22-ről készültek el. Bár arra nem számíthatunk, hogy e sorozat belátható időn belül a teljes magyarországi területre vonatkozóan rendelkezésünkre áll – ehhez a jelenlegi kiadási ütem alapján még több évtized szükséges – a már megjelent anyag azonban gyakorlatilag a településállomány körülbelül felére vonatkozó legfontosabb korabeli összehasonlítható adatokat tartalmazza. Vagyis már önmagában is alkalmas arra, hogy a népszámlálás teljes körűségének többek által vitatott kérdésére megfelelő pontosságú választ adhasson. De annak érdekében, hogy a népszámlálás teljességével kapcsolatosan többek által gerjesztett bizonytalanságot tovább csökkentsük, célszerűnek láttuk, hogy a helységnévtári munkálatokból még hiányzó megyékre vonatkozóan azokat a forrásokat (Lipszky János településjegyzékét és a Pfarrtopographie római és görög katolikus népességadatait, illetve a görögkeletiek 1791. körüli összeírását) melyek az 1784-1787. évi népszámlálás adatainak bizonyos mértékű ellenőrzésére alkalmasak külön elkezdjük feldolgozni. Elsőnek a Bánát és Arad megye anyagának összeállítását tervezzük, mivel e területen Torontál megye kivételével a népszámlálás település szintű adatai hiányoznak, így feltehetőleg a 18. század végi népesség és településállomány utólagos rekonstrukcióját is el kell végeznünk, hogy kiegészíthessük adatállományunkat. (Nem érezzük tarthatónak azt a megoldást, melyet az 1960. évi első forrásközlésben alkalmaztak a szerzők – ti. hogy Nagy Lajos 40 évvel későbbi adatait használták a hiányzó település szintű adatok pótlására (Dányi – Dávid 1960: 378-383.) Előzetes eredményeket ebből a még nem teljesen elkészült ellenőrző munkálatból már jelen írásunkban is közlünk.

¹⁴ Thirring 1931, 1938, Dányi – Dávid 1960, illetve legújabban Őri 2002, 2003.

¹⁵ Dányi Dezső azon feltételezése (1980: 197-198), miszerint a familia ívek négy példányban készültek és az összeírásban harmadik összeíró biztosként a helyi lelkész is részt vett volna, nem igazolhatóak. 1785 tavaszáig összesen a keresztény familiák számának mindössze háromszorosát kitevő familia ívet nyomtattak, aminek egy részét vélhetőleg az 1785. évi összeírás alkalmával nem is használták fel. Csak a zsidó családok számára készített ívek mennyisége lett nagyobb arányú, mivel túlbecsülték a zsidók tényleges számát (Thirring 1931:121). A

összefűzéséből hozták létre azokat a „népesedési vagy községi könyveket”, amelyek a továbbiakban a népesség állandó nyilvántartásának alapját képezték volna. Ennek „civil” példányát eredetileg a községekben kívánták tárolni. A rövid határidejű összegzési feladatok miatt azonban az a gyanúnk, hogy ezeket a „helyi” példányokat a megyei biztos a további munkálatok elvégzése érdekében általában a megyeközpontba, illetve azokhoz a kollegáihoz vitte, akik a helytartótanács számára a kívánt összesítéseket elvégezték.

Egyértelmű, hogy ezek a família ívek képezték a népszámlálás legértékesebb részét, mivel olyan adatokat is tartalmaztak (vagy azok belőlük kikövetkeztethetőek voltak), amelyek alapvető fontosságúak a népességi és társadalmi szerkezet megismeréséhez: a lakosok neve, családi állapota és háztartáson belüli pozíciója, férfiak esetében az életkor és több – kevesebb rendszerességgel a foglalkozás. Mindez a 18. század végén – legalább is a hazai viszonyok között – egyértelműen megelőzte korát, így szinte törvényszerű, hogy a kitöltött közel másfél millió família lapból csak néhány ezer maradt fenn.¹⁶ Mivel jelentőségüket igazában még a tisztviselők többsége sem volt képes felismerni, az ívek túlnyomó többségét a revíziók 1787-ben történt abbahagyása után kidobták. Jelenleg csak Nyergesújfalu és Felnémet falvak, Dunapataj mezőváros, valamint néhány szabad királyi város (Győr, Székesfehérvár, Eperjes, Debrecen) – nem minden esetben teljes sorozatot alkotó – família íveinek létezéséről tudunk.¹⁷ Elképzelhető, hogy a szlovákiai levéltárakból még előkerülhetnek további töredékek, de túl sok felfedezésre nem számíthatunk. Maga az eredeti forrásanyag ugyanis akkora terjedelmet képezhetett, hogy fennmaradása esetén okvetlenül ma is szembetűnne minden levéltári raktárban.

2.2 Településenkénti família soros összesítők

A família lapok részletes eredményeit a „Minden házakat és familiákat egyben foglaló tábla” nevet viselő íven (B minta) összegezték – minden família adatát egy-egy sorra tömörítve.¹⁸ Az összesítés során természetesen a táblázat fejrovatában nem szereplő, csak a megjegyzésben rögzített demográfiai vagy társadalmi – foglalkozási információk elvesztek, viszont az összesítő rovatok a földesúr nevével, valamint a ház, illetőleg a házon belül a família sorszámával gyarapodtak. Ebben az ívtípusban csak familiákra vonatkozóan találunk némi többletinformációt (megkülönböztethetők közöttük a nők által vezetett és az egyszemélyes háztartások, valamint kikövetkeztethető belőlük a háztartásokat vezető férfiak pontos státus- illetve foglalkozás szerinti megoszlása). Ez az összesítés már négy példányban készült. Egy-egy példányt csatolni kellett a katonaság illetve a közigazgatás által kezelt família lapokhoz (a „népesedési könyvekhez”), egy

lelkészek összeírásba történő direkt bevonására nincs adatunk. Csak a revíziók során kértek a hatóságok segítséget az egyháztól azokon a helyeken, ahol arra a bíró vagy a jegyző nem látszott alkalmasnak.

¹⁶ Egy időmetszetben Magyarországra vonatkozóan nagyjából 1,25 millió familiát kellett összeírni. Bár a revíziók során a változásokat többnyire az eredeti felvételi ívek átjavításával (a meghaltaknak illetve elvándoroltaknak a lakosok jegyzékéből történő kihúzásával, a szaporulat betoldásával) igyekeztek megoldani, vélhetőleg így is számos új família lapot kellett az 1786. és 1787. évek revíziói során elkészíteni. Előfordult esetenként hogy revízió helyett a nyilvántartás nehezen kezelhetősége miatt inkább ismét teljes egészében összeírták a népességet (Thirring 1936: 305-306, 1939: 125).

¹⁷ Bácskai 1965–1969. és szerző kutatási tapasztalatai alapján. Közülük eddig csak az Esztergom megyei Nyergesújfalu – nem teljesen szakszerű – feldolgozását kísérelték meg (Ortutayné 1992). A Dányi Dezső vezetete csoport próbálkozása Győr város több ezer família lapjának feldolgozására, melyet az 1970-es években a számítógép elterjedése előtti technológiai szinten kíséreltek meg, végül is abbamaradt. Csak néhány részeredményt ismerünk e munkálatból (Dányi 1964, 1965).

¹⁸ A számítási műveletek megkönnyítése érdekében rendszeresítettek még egy nyomtatvány típust (Bb), melyre a tervek szerint csak az összesítők oldalainak áthozatai kerültek volna rá. A források között azonban ezzel ritkán találkozunk, feltehetőleg azért, mert alkalmazása kevés gyakorlati haszonnal járt, valójában csak a készítők másolási feladatait növelte. Inkább az elfogyott B lapok pótlására, vagy megyei összegzésekre használták.

került a vármegyéhez, egy pedig az illetékes katonai kerület parancsnokságához – ugyanis ez az utóbbi két szervezet volt megbízva az adatok összegzésével és a főhatóságokhoz (a Helytartótanácsához, illetőleg a magyarországi és bánáti Főhadparancsnokságokhoz (Generalkommando)) történő felküldésével. A városoknál az eljárás hasonló, de egyszerűbb volt, mert a „népesedési könyv” összeállítás, a részadatok összegzése és revíziója lényegében egy kézben maradt. (Azt természetesen nem tudjuk, hogy minden esetben valóban elkészült-e mind a négy összesítő példány – vannak ez iránt kétségeink.)

Ezekből az összesítőkből a família lapokhoz hasonlóan szintén nem sok maradt fenn az utókor számára. Nyilván akik dolgoztak velük, a megyei összegzések elkészülte után már haszontalan segédanyagoknak tartották – és eszerint is kezelték – a településenkénti összesítőket. Ugyanez lehetett a helyzet a katonai kezelésbe került példányokkal is. A két illetékes Generalkommando (Magyarország, Bánát) levéltáraiban végzett kutatásaink során ugyanis ezen anyagoknak nem találtuk nyomát, sőt, egykori létezésük még a főhadparancsnokság iratselejtezési jegyzékén sem került feltüntetésre. Mindössze a Jászkun kerületből, valamint Tolna, Csanád és Sáros megyékből ismerünk település csoportokra vonatkozóan a megyei levéltárakban máig megőrzött összesítőket illetve szórványosan fennmaradt egy-egy településre vonatkozó összegzés Békés, Bihar, Heves, Máramaros, Nyitra, Pest megyékből és Sopron városáról.¹⁹ Vagyis a fennmaradt anyag reprezentatívnak nem nevezhető, inkább csak az összeírás egyes technikai részleteinek felderítésére alkalmas, melyre a későbbiekben még visszatérünk.

2.3 Település szinten részletezett megyei, illetve városrészenként részletezett városi összesítők

A településenkénti összesítőkből a megyék és városok, illetőleg a katonai kerületek tisztviselői községsoros (avagy városrészenkénti) főösszesítőket készítettek, melyeket a Helytartótanácsnak vagy az illetékes Generalkommandonak kellett felterjeszteniük. E táblázatok majdnem teljesen azonos táblaféjjel készültek, mint a korábban említettek, de az ív elején a rovatokhoz hozzáillesztettek egy-egy oszlopot a megye, a járás, a település vagy városrész neve, a népességet gondozó és felügyelő római katolikus plébánia neve, valamint a települési jogállás négy rovata (szabad királyi város, mezőváros, falu, puszt) számára.

A kor gyakorlatának megfelelően ez az összegzés rendszerint egy vagy két piszkozati példányban készült, majd az átmásolt tisztázatot küldték tovább. A megyei összesítők piszkozati példányainak, melyek a területi hatóságok számára több célból is hasznosíthatóknak látszottak, már több esélyük volt a túlélésre. Jelen ismereteink szerint a szűkebb értelemben vett Magyarországról az 1785. évre vonatkozóan 33, 1786-ra vonatkozóan 9, az 1787. évre vonatkozóan pedig 23 megye illetve kerület megőrzött községsoros összesítőjéről van tudomásunk. Néhány kivételes esetben mind a három év megyei összesítője fennmaradt, de az esetek többségében csak valamelyik év adatai éltek túl az eltelt több mint két évszázadot.

Lényegében a településsoros megyei összesítéseknek felel meg a szabad királyi városok esetében azok városrészenkénti összeírása. Utóbbiak szisztematikus gyűjtése azonban eddig nem következett be. Thirring Gusztáv Pestre, Sopronra, Egerre, Szatmárnémetire vonatkozóan adott

¹⁹ Thirring Gusztáv ismeretei szerint ilyenek találhatóak továbbá Eger, Zágráb, és Gyulafehérvár városára vonatkozóan is. A szóban forgó összesítő típus eddig nyomtatásban megjelent feldolgozásai (Magyarcsanád, Jászberény, Kecskemét és Sopron) ugyancsak Thirring Gusztáv nevéhez fűződnek (Thirring 1935a, 1935b, 1935 c, 1939).

közre több évre vonatkozóan ilyeneket, további 9 város 14 összesítőjét pedig e sorok írója 1975-ben publikálta.²⁰

Ha a településsoros összesítőket összerakjuk, akkor lényegében a szűkebb értelemben vett történeti Magyarország népessége és településállománya túlnyomórészt összeáll. Mindössze Krassó és Temes megyék valamint a Hajdú kerület hat kis mezővárosa hiányzik, illetőleg Arad, Hont és Ugocsa megyék esetében eddig csak a településállomány 14 – 29 százalékáról kerültek elő teljes körű településsoros népszámlálási adatok.²¹ Mindent összevéve ez azt jelenti, hogy ha a pusztákat figyelmen kívül hagyjuk – erre a kérdésre később még visszatérünk – akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a szűkebb értelemben vett Magyarország városainak és falvainak kerekén 92 százalékáról legalább egy 1784 és 1787 között készült összesített népszámlálási adatsor rendelkezésünkre áll. Ha pedig csak a népességszám szintjén gondolkodunk, akkor jó esélyünk van arra, hogy ha nem is a népszámlálás kategóriáinak megfelelően, de legalább felekezeti bontásban a hiányzó települések adatait – beleértve a népszámlálás összeírási körébe nem tartozó egykori magyarországi határőrvidék falvait is – nagyobb részben rekonstruálni tudjuk. (Problémát csak néhány tucatnyi – nagyobb részben Hont megyében található – protestáns közösség 18. század végi népességszámának megállapítása jelenthet.)

Ha a megyei összesítőket viszont nem ilyen optimista módon, a minimál szintről közelítjük meg, hanem abból indulunk ki, hogy eredetileg mi készült, és abból jelenleg miről tudunk, akkor már lényegesen rosszabb képet kapunk. Fentebb láttuk, hogy sem az 1784 – 1785. évi összeírásból, sem a következő két évben bekövetkezett rektifikációkból nem hogy évenként, de együttesen sincs teljes, a szűkebb értelemben vett Magyarország egész területét lefedő, települések szerint részletezett adatsorunk. Vagyis csak a ténylegesen létrejött adatoknak valamivel kevesebb, mint harmadát ismerjük. Legfeltűnőbb hiány az 1786. évi adatsorokban esetében látszik. Arra gyanakszunk, hogy a rendkívül hiányos fennmaradás oka a külön füzetekbe egybeszerkesztett adat-együttesek könnyű kezelhetőségében és hasznos tartalmában rejlik. Ezeket a forrásokat ugyanis a korabeli közigazgatás nagyon jól tudta gyakorlati célokra – vélhetőleg elsősorban az adóösszeírások és az újoncoztatás segédanyagaként – hasznosítani. (Ellenőrizni lehetett például belőlük a felküldött megyei jelentések és összeírások pontosságát, könnyebben lehetett tervezni a következő évi adót és újonckivetést, stb.) A központi hivatalok tisztviselői, miután kivonatolták belőlük az országos összesítőkhöz szükséges adatokat, példányaikat nagy valószínűséggel részben a kerületi biztosoknak adták, részben a Helytartótanács számvevőségénél, valamint a magyarországi, bánáti és erdélyi Főhadparancsnokságoknál gyűjtötték össze. Miután azonban előbbiek hivatali iratai a tisztség átmeneti jellegénél fogva csak töredékesen őrződtek meg, a két utóbbi szerv nagy tömegű forrásanyagában pedig a selejtezések a 19. század folyamán széles rendet vágtak, a szóban forgó összesítők többsége elenyészett – vagy ahogy udvariasabban fogalmazni szoktunk: lappang. Amely összesítőkről tudunk, azok véletlenszerűen részben a megyéknél, részben egyes helytartótanácsi részlegeknél megmaradt példányok, melyek hol

²⁰ Thirring 1938, Dávid – Faragó – Fügedi 1975. A városi összesítők gyűjtése eddig azért nem haladt megfelelőképpen előre, mert a városrészenkénti bontás ténylegesen nem sokat tesz hozzá a város egészének adataihoz. Igazában ekkoriban legfeljebb csak egy Pest–Buda, vagy Pozsony méretű városban ad fontos többletinformációkat. Vagyis az ötvennél több hazai és külföldi levéltárban történő szisztematikus felkutatásuk munkájának költség és időráfordítása ténylegesen nem áll arányban a várható eredményekkel.

²¹ Arad megyéből Arad város és környéke, Hontból az – 1787-ben átmenetileg, 1802-ben azután véglegesen Gömörhöz csatolt – kishonti kerület, Ugocsából pedig csak a nagyszőlősi járás településeinek népszámlálási adatait sikerült eddig megtalálni.

elkészíttségük, hol hibáik, hol hiányos állapotuk miatt, hol egyszerűen azért, mert nem a szokásos helyükön voltak, kerültek el a selejtezés.²²

2.4 Megyénként és/vagy városokként részletezett országos, illetve kerületi összesítők

Nyilvánvalóan kormányzati célokra a magasabb szintű vezetés kezébe nem lehetett egy tízezernél is több adatsorból álló sok – sok kilós irathalmazt adni, ezért a hivatalok erre a célra még egy fokkal aggregáltabb összesítőket készítettek. Sajnos ezeket sem ismerjük teljes mértékben.

A szabad királyi városokról – melyek közé átmenetileg az összeírók Egert is besorolták – 1785-re vonatkozóan Zágráb kivételével a teljes részletességű, városokként egy sort tartalmazó népszámlálási összesítők a rendelkezésünkre állnak, az 1787. évről pedig hiánytalan adat együttessel rendelkezünk. Minden valószínűség szerint az 1786. évi revízió adatai alapján is készítettek ilyen, de ennek eddig nem találtuk nyomát.

Bonyolultabb a helyzet a megyesoros összesítők esetében. Itt teljes egészében csak a Thirring Gusztáv által már 1938-ban közölt – és az összesítés dátuma miatt általában 1786. évinek jelzett – 1785. évi erdélyi és 1787. évi magyar- és horvátországi összegzés áll a rendelkezésünkre. Az összeírás első, 1785. évi példányából csak a legfontosabb adatokat (települések, házak, familiák, keresztény és zsidó népesség száma) tartalmazó, a helytartótanács által valószínűleg a kancellár, vagy a nádor részére készített, Magyar és Horvátország összes megyéjét és városát tartalmazó kivonatra azonban sikerült rábukkannunk (III. függelék). Az iratanyag alapján – melyben a népszámlálási adatok gondozásával megbízott tisztviselők rendszeresen a katonai összegzésektől illetőleg az előző évi eredményektől való eltérések okát firtatják – azonban biztos, hogy mind az 1785. évi összeírásról, mind az 1786. évi rektifikációról készültek teljes adatsoros, az 1787. évvel megegyező, részletesebb összesítések is. Könnyen lehet, hogy Thirring Gusztávnak igaza volt, amikor arra gyanakodott, hogy ezeket a bécsi főhatóságok iratai között kellene tovább keresni.²³

2.5 Egyéb, a népszámlálási munkálatok során készült jegyzékek (idegenek, zsidók, illetve népmozgalmi változások összeírása.)

A népszámlálás során külön kellett összeírni a zsidókat, az idegeneket, valamint az 1786. és 1787. évi revízió során bekövetkezett népmozgalmi változásokat is. A népszámlálások során készített zsidóösszeírások esetében tudomásunk szerint eddig sem familia ívek, sem kitöltött

²² Nem gondoljuk persze azt, hogy a más tartalmú, 200 – 250 évvel korábbi, főként szöveges forrásanyagok ennél teljesebben megőrződtek. Mindössze arról van szó, hogy az ilyen tervezett, egymásra épülő elemekből álló összeírási művelet során készült forrásanyagok egykori mennyisége, tartalma és hiányai lényegesen pontosabban megbecsülhetők, mint például az, hogy a hivatali ügyintézés során beérkezett mellékletek milyen tartalmúak voltak, mekkora mennyiséget tettek ki és mennyire őrződtek meg, avagy az egyének és csoportok konfliktusai során mennyi írásos dokumentum keletkezett és ezekből hol, mennyi maradt ránk. Ugyanakkor viszont talán érdemes azon eltöprengeni, hogy mennyire indokolt a rendelkezésre álló forrásanyag esetlegessége, töredezettsége mellett sok esetben az a magabiztosság, amellyel az utókor kutatói teóriákat alkotnak, koncepciókat állítanak fel, és történeteket fogalmaznak meg a múltbeli társadalmakról. Valahogy keveselljük a kételkedést, az alternatív változatok, lehetőségek feltételezését.

²³ Thirring Gusztáv kérésére a bécsi Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet tagjai eredménytelenül kutattak a népszámlálás település-soros megyei összesítői után az ottani levéltárakban, de a különböző évekről készített országos összesítőket, melyek nagy valószínűséggel az Udvari Kamara, az Udvari Haditanács és az – azóta elpusztult – Államtanács iratai közé kerülhettek, feltehetőleg nem keresték (Thirring 1938:11).

összesítők nem bukkantak fel. Utóbbiak, ha egyáltalán készültek, akkor minden valószínűség szerint szintén valamelyik Bécsben székelő főhatóság hivatali iratai közé kerültek, mivel a zsidók népszámlálás során történt felvétele familia lapos módszerének köszönhetően sokkal pontosabb és teljesebb volt, mint bármely eddig készített zsidóösszeírás. A zsidók familia lapjai, melyek kicsi számuk és szórt megtelepedésük miatt az esetek többségében amúgy is csak néhány lapot jelentettek egy-egy népesedési könyv mellett, vélhetőleg szintén elpusztultak, külön településsoros összegzések tudomásunk szerint nem készültek róluk.

Az idegenek összeírásai tartalmazták azok nevét, életkorát, családi állapotát, foglalkozását, születési, illetőségi és tartózkodási helyét, szöveges formában (nagy kicsi, közepes, stb.) természetét, így számos vizsgálati lehetőséget rejtnek magukban. A gazdag tartalomtól következően a jegyzékeket nem csak az összesítők készítéséhez használták fel. Nyilvánvalóan fontos információkat adtak a katonaság számára és segítették a hatóságokat az alattvalók vándormozgalmainak ellenőrzésében. Ezért a készítőknél az előírásoknak megfelelően a jelenlevő idegenek jegyzékét a Birodalom többi, az összeírtak származási/illetékeségi helye szerint érdekelt főhatóságának is meg kellett küldeni. Sajnos ez az összeírás típus szintén igen töredékesen maradt ránk. A megyei levéltárakban a József kori közigazgatás terjedelmes mennyiségű német nyelvű iratai között szóródnak el megmaradt jegyzékek. Csak a helytartótanács összeírásai ügyosztályán (MOL C 87) találunk belőlük nagyobb mennyiséget, mely főként a csehországi és ausztriai tartományokban összeírt magyarországi illetőségűek, valamint néhány hazai város által készített, az ott élő idegeneket név szerint összegző jegyzékeket tartalmazza. Mindez annak köszönhető, hogy 1788 – 1789 folyamán, a népszámlálási revíziók leállítását követően, a hivatali munka önmozgása eredményeképpen ez a jelentés típus még egy – két évig tovább készült, de már nem kerülhetett felhasználásra.²⁴

A népmozgalmi változások nyilvántartásáról készített jegyzékek ugyancsak igen töredékesen maradtak meg. Jelenlegi ismereteink szerint főképp városokról található ilyenek (Hajdúdorog, Nyíregyháza, Miskolc, Óbuda és Tokaj mezővárosok, illetve Sopron szabad királyi város), de két esetben (Sopron és Sáros megyék) nagyobb területre vonatkozóan is található erre vonatkozó információkat.²⁵ Ez a forrástípus egyrészt az anyakönyvekkel egybevetve a születések és halálozások, másrészt a vándorlások elemzéséhez nyújthat igen kiváló lehetőségeket, de eddig ritkán került hasznosításra.²⁶

2.6 Országos és regionális főösszesítők

A megyénként bontott országos összesítőkből részben ellenőrző céllal, részben a magasabb célú hivatali szükségleteknek megfelelően számos különböző további összegzés született. Készültek országos összesítők a közigazgatási gyakorlatnak megfelelően Magyarországról és

²⁴ A jegyzékek leginkább a katonaköteles – vagy ahhoz korban közel álló – férfiak adatait adják meg. Nagyon kevés gyermekkorú illetve 40 év feletti szerepel bennük, a nők pedig teljességgel hiányoznak belőlük. E korlátok figyelembe vételével azonban a szóban forgó összeírások elsősorban a migrációs folyamatok vizsgálatára igen jól hasznosíthatóak (Faragó 1998b).

²⁵ Bácskai 1965 – 1969, Thirring 1939, illetve Őri Péter és e sorok írójának levéltári kutatásai alapján.

²⁶ Sopronra vonatkozólag l. Thirring Gusztáv népmozgalmi elemzéseit (Thirring 1939: 1589 – 172), Miskolc vándormozgalmaira, háztartásszerkezetére és életciklusaira vonatkozóan pedig e sorok írója kísérelte meg e források felhasználását (Faragó 2000, 2005 b, 2006). Óbuda népmozgalmának kutatása során Gajáry István hasznosította e forrástípust (Gajáry 1998).

Horvátországról összevontan minden évből, illetve külön Erdélyről²⁷ (I. függelék). A népszámlálási műveletekben közreműködő katonatisztek készítettek külön toborzó kerületek szerint részletezett összesítőket (II. függelék). A hivatali működés során összevetették egymással a katonai és civil hatóságok által készített összegzéseket (IV. függelék), illetve az 1785 és 1786, illetve 1786 és 1787 közötti adatokat (V. függelék) egyrészt a számadatok ellenőrzése, másrészt a változások megfigyelése érdekében. Miután a hivatali munkához nem volt mindig szükség a teljes információmennyiségre, így ezért, mint említettük, készítettek kivonatos országos összesítőket (III. függelék), illetve külön összegezték a katonai toborzó kerületek, valamint a kerületi biztosok számára a csak az igazgatásuk alá tartozó terület megyéinek adatait.²⁸

Néha ennél meglepőbb összegzések is létrejöttek. Ludwig Schlözer például 1791-ben közölt egy, a Főhadparancsnokság által 1785 decemberében készített összesítőt (1. táblázat), mely az 1783. évi lélekösszeírások, valamint az 1784 – 1785. évi népszámlálási adatok alapján megpróbálta a Magyar Királyság népességét és legfontosabb társadalmi – foglalkozási csoportjait megbecsülni.²⁹ Tudomásunk szerint ez az egyetlen olyan korabeli kísérlet, mely az 1772-től 1783-ig tartó Conscriptio animarum elnevezést viselő népösszeírás sorozat és az 1784 – 1785. évi népszámlálás tartalmilag és szerkezetileg sok tekintetben egymástól eltérő eredményeit megpróbálta együttesen értelmezni és hasznosítani.³⁰

3. A demográfia legfontosabb adattípusok megbízhatósága

Az alábbiakban röviden megpróbáljuk a demográfiai szempontból fontos adatok minőségét megvizsgálni a rendelkezésünkre álló különböző szintű összesítők, illetve az azok tartalmának ellenőrzésére alkalmas korabeli források összehasonlítása révén. Kezdjük először a katonai és helytartótanácsi összesítések közötti adatok különbözőségével. Az összehasonlíthatóság érdekében az előkerült 1785. évi kivonatos helytartótanácsi összesítő adatait átrendeztük a toborzójárások szerinti katonai összegzésnek megfelelően, majd összevetettük azt a katonatisztek által készített kimutatással (2. táblázat). Ennek alapján a következők állapíthatók meg. A települések tekintetében több fontos különbséget észlelünk. A katonai összesítés összesen 348 tételes többletet mutat, mely minden valószínűség szerint túlnyomórészt a puszták számából adódik. Vélhetőleg a katonák a pusztákat mindig a terepviszonyoknak megfelelően – vagyis általában külön – kezelték, ugyanakkor viszont a kisebb falvak egy részét pusztaként minősítették. Ezzel szemben a „civil” összeírók a települések jogi helyzetéből indultak ki, és az egyes településekhez tartozó nem önálló pusztákat – különösen, mint az esetek többségében,

²⁷ Erdély esetében csak az 1785. és 1786. évi összesítők – meglehetősen késéssel befejezett – összesítőinek elkészüléséről tudunk. Nem kizárt, hogy az 1787. évi már nem került összeállításra. (Vö. MOL A 39 1787/ no. 9495.)

²⁸ Az 1787. évből a település soros adatközlések mellett közlünk egy ilyet, mely a Bánát és a Tiszántúl megyéiről a De Vins ezred sorozási kerülete számára készült. Ismerünk hasonlókat, mely a munkácsi (civil) kerület 1786 – 1787. évi népességi változásait (Bilanx) mutatja be, és tulajdonképpen ebbe a csoportba sorolhatók azok az 1788. környékén készített kerületi térképek is, melyek szélén feltüntették az ábrázolt megyék településeinek és népességének 1787. évi adatait (MOL Térképtár II. DVD Rom).

²⁹ A közölt adatok – melyeket minden kritika nélkül Robert Townson (1797: 183-184) is átvett – hiányosak, és egymásnak ellentmondóak. Az itt közölt táblázatban próbáljuk ezeket értelmezni. Bár olvasatunkat nem érezzük teljesen megnyugtatónak, mégis közreadjuk, mert az adatok a maguk nemében – elsősorban az özvegyek, valamint a nők két nagy korcsoport szerinti bontása, valamint a vidéki és városi iparos adatok miatt – ismereteink szerint egyedülállóak.

³⁰ Ludwig Schlözer adatai alapján ezek szerint valószínűsíthető, hogy az 1783. évi lélekösszeírásokról is készült országos összesítő, de ennek holléte jelenleg szintén ismeretlen.

amikor lakosuk sem volt – igen gyakran az anyatelepüléshez számították, ugyanakkor a néhány házas falvakat kicsinységük ellenére is jogi helyzetüknek megfelelően minősítették.

A másik eltérés a városoknál tapasztalható. Valószínűleg a települések mérete és kinézete befolyásolhatta a katonai összeíró biztosok véleményét, így Horvátországban (ahol emeletes kőházak gyakrabban előfordultak) és az észak-keleti Felvidéken (szepesi városok) több települést – beleértve közéjük a püspöki székhelyeket is – szabad városnak minősítettek, a nagyméretű alföldi falvak egy részét pedig mezővárosként írták össze.

A harmadik jelentősebb különbségcsoportot a famíliák és a népesség számában találjuk a két külön számítás között. Érdemes megfigyelni azt, hogy az egymás mellé rakott két összesítésben a famíliák és népességszámok az egyes toborzókerületekben szinte soha sem ugyanabban az irányban térnek el egymástól. Ez egyértelműen arra utal, hogy elsősorban nem kimaradásokkal, hanem a megyei összesítők készítése során elkövetett másolási és összegzési hibákkal kell számolnunk – az, hogy például Horvátországban a katonai összesítőben 548 fővel kisebb a népesség, de 1762-vel több a familia, másképp aligha értelmezhető. Persze a famíliák és a népesség közötti katonai és civil eltérések még egy olvasatot megengednek: lehetséges, hogy a megyei tisztviselők az egyedülállók egy részét nem tudták kezelni és vagy kihagyták, vagy hozzácsapták egy másik háztartáshoz – erre utalhat az, hogy a két összegzés familia- és népességszáma között alig 20 százalékos az eltérés (vagyis mintha majdnem minden hiányzó személy eggyel kevesebb háztartást eredményezne). Egyébként általánosságban is feltételezhető, hogy a katonák és a civilek nem minden esetben értelmezték azonosan a familia fogalmát. A házak és a lakosok elhelyezkedése, különösen a szórt településekkel, sok külterületi lakott hellyel rendelkező régiókban – például a Felvidék pásztorkodó övezeteiben, vagy az Alföld állattartó szállásain – elegendő alapot adhatott eltérő értelmezéseknek. (Könnyen lehet, hogy a végeredményekben mind a két hatás együttesen jelen volt.)

Végül még egy megjegyzés kívánkozik a táblázathoz. Az ezredenkénti eredmények alapján azt kell feltételeznünk, hogy a katonai összeíró biztosok működése sem volt teljesen egyenletes. A Keleti Kárpátok főképp ruszin lakta megyéit magában foglaló toborzókerületben ugyanis több adat is kisebb (házak, keresztény és zsidó népesség), mint az ugyanerre a vidékre vonatkozó helytartótanácsi összegzése. Mindez arra utal, hogy ebben a régióban a katonatisztek közreműködése a népszámlálásban talán kevésbé volt eredményes, mint a helyi viszonyokkal ismerősebb „civileké”. Összességében azonban osztjuk Thirring Gusztáv hallgatolagos véleményét, miszerint az első népszámlálás végösszege pontosabb a katonai összesítésben,³¹ így országos értéként – kisebb korrekciókkal – mi is ezt adtuk meg (I. függelék).

A következőkben külön megnézzük az egyes demográfiai szempontból fontos adattípusokat. Kezdjük először a településekkel, melyeknek szemrevételezése véleményünk szerint sok tekintetben eldöntheti a népszámlálás többek által megkérdőjelezett teljességét, népességszám adatainak hitelességét is.³²

³¹ Thirring utólag sem bírálja a megyéket, de 1785-re vonatkozóan összesítő adatát a katonai számításokra építi, holott a Helytartótanács összegzése is a rendelkezésére állt. A katonai összeírások nagyobb pontosságát a magunk részéről egyébként azzal magyarázzuk, hogy az összeírásokban részvevő katonatiszteknek tanulmányaik során valószínűleg meg kellett ismerkedniük a számítások, a tervezések, a terepen való tájékozódás, és a térképezés alapvető tudnivalóival és készségeivel, míg a megyei tisztviselők tennivalóikat csak a gyakorlat során tanulták meg, rendszeres képzésben általában nem részesültek.

³² Többen megkérdőjelezték a népszámlálás adatainak teljességét. A legnagyobb hatást valószínűleg Wellmann Imre kifogásai kelthették, aki több ízben részletesen foglalkozott a józsefi népszámlálás teljességének kérdésével (Wellmann 1979, 1989.). De más negatív véleményekkel is találkozhatunk – Kováts Zoltán szerint például „a

3.1 A települések (városok, falvak, puszták) – a népszámlálás teljessége

Kezdjük először a népszámlálás során készített összesítők pontosságával. A 3. táblázatból megállapítható, hogy a városok esetében az országos és megyei összesítők között általában nem voltak komolyabb különbségek, s a megyék között is inkább a besorolások tekintetében tért el a két forrás egymástól – magyarán az országos összesítő készítői több ízben felülbírálták (vagy utólag kijavították) egyes megyék adatait. Számaikból például úgy tűnik, hogy Szatmár megye összeírási hiányait is – mely később még előkerül – pótolgatták. Jelen pillanatban viszont nem tudjuk magyarázni Somogy és Ung megyék 10 illetve 11 falnyi eltérését a megyei összesítők javára. Ezt azonban 1785-ben Magyarország és Horvátország 12 623 településéhez – közte 11423 városhoz és faluhoz – kell viszonyítanunk, ami 0,2 százalékos eltérést jelent. A lényeg azonban az, hogy az országos összesítők korrigált értékei összeségükben minőségileg jobbak, mint a megyei összesítőké egyenként, viszont tudomásul kell vennünk azt, hogy miután település-soros adatokat csak utóbbiakban találunk, ezért kisebb megbízhatóságukkal együtt is elsősorban csak ezeket vizsgálhatjuk és elemezhetjük

Ha összevetjük egymással az 1785. évi népszámlálás és az 1787. évi revízió településekre vonatkozó adatait, akkor valójában két irányban látunk közöttük lényegesebb különbségeket (4. táblázat). Először is kisebb – nagyobb eltéréseket találunk az egyes települések besorolásában a megyék közel 70 százaléka esetében. Különösen a puszták száma nő meg, 1787-ben közel 500-zal többet jegyeznek fel belőlük, mint 1785-ben. Minden valószínűség szerint a korábban az anyatelepüléssel együtt összeírt, lakosokkal rendelkező pusztákat most a megyék körülbelül felében külön vették számba. A falvak esetében komolyabb eltéréseket csak a horvátországi Kőrös és a felvidéki Zólyom megye esetében látunk, ahol 6 illetve 12 településsel kevesebbet írtak össze 1787-ben. A puszták száma közötti lényeges eltéréssel szemben a falvak és mezővárosok számában mutatkozó különbség összességében azonban minimális, a teljes településállományon belül mindössze 0,1 – 0,2 százalék között mozog. (Megjegyzendő, hogy ha a pusztáktól eltekintünk, akkor azt látjuk, hogy a két év összesítője között számszerű eltéréseket mutató területi egységek nagyjából Horvátországban találhatóak, ami valószínűleg a régió jelentős részét kitevő hegyvidéki területek szórt települési viszonyaival magyarázható.)

Ezek a vizsgálatok azonban csak összesítőkön alapulnak. Pontosabban akkor láthatjuk az adatok pontosságát vagy hiányosságát, ha a megyék teljes településállományát falvankénti részletességgel vizsgáljuk. Ennek megtételére azokban az esetekben és ott van módunk, ahol, és amikor már elkészült a 18. század végi helységnévtár, mely az összes fontosabb országos vagy legalább egy teljes megyére kiterjedő, a településállomány felmérésére alkalmas forrást feldolgozta. Az Alföld és a Délvidék esetében ezt öt megyére tudtuk megtenni (5. táblázat). Az adatok azt mutatják, hogy a városok esetében 100, a falvak esetében a legrosszabb esetben is közel 98 százalékos a népszámlálás pontossága. Megnézve azonban közelebbről a hiányzó falvakat azt látjuk, hogy a vizsgált megyékben biztosan csak egyetlen bihari település kimaradását valószínűsíthetjük a népszámlálásból. A többi esetben elsősorban adathiba miatt különbözik a két forrás faluszáma, vagy tucatnyi esetben a térképi fekvés – és a feldolgozott többi forrás adatai – azt sejtetik, hogy a népszámlálók a két falut együttesen írtak össze. (Megjegyzendő, hogy az összes településállománybeli bizonytalanság háromnegyede Bihar megyéhez kapcsolható – ismét a változatos és nehéz terepviszonyok állhatnak ennek hátterében.)

népszámlálás minimálisan 10 százalékos hiányossággal készült” (Kováts 1983: 29). Jároli József és Gál Éva ugyanígy hiányosnak gondolja a népszámlálást (Jároli 1983, vö. Gál 1992: 13).

Az Alföldéhez hasonló képet látunk a Dunántúl megyéiben is (6. táblázat). Itt a falvak esetében a népszámlálás pontossága szintén 97 százalék feletti, minden valószínűség szerint csak három Zala megyei falu hiányzik a népszámlálásból. 25 esetben ismét két település összevont felvétele valószínűsíthető, a többi hiány pedig csak látszólagos: puszták illetve téves adatok. (A településállománybeli bizonytalanságok közel 80 százaléka ez esetben Zala megyéhez kapcsolható. Talán az aprófalvak, szegek, szőlőhegyi települések nehezíthették meg az összeírók munkáját.)

A két vizsgált megyecsoportot együtt nézve egyértelműen megállapítható, hogy ezen adatok szerint a népszámlálásba gyakorlatilag minden önálló jogi státussal rendelkező település saját néven bekerült, ezzel szemben az ilyenek nem bíró kisebb épületcsoportok és magányos lakott házak – vagy ahogy ma nevezni szokták: külterületi lakott helyek – csak kivételesen és véletlenszerűen képezték külön felvétel tárgyát. Lakosságukat majdnem bizonyosan anyatelepülésükkel együtt írták össze.

Hogy biztosra menjünk, és a települések egy részének kimaradásával kapcsolatos aggályokat végleg megválaszolhassuk, a helységnévtárral még nem rendelkező megyék esetében egybevetettük a népszámlálás adatait Lipszky József helységnévtárával és térképével (7. táblázat). E kontrollvizsgálat alapján mindössze öt Szatmár megyei falut találtunk, melyek valószínűleg kimaradtak a népszámlálásból. (Bár, mint korábban említettük, az adateltérésekből valószínűsíthető, hogy a Helytartótanács ellenőrzésénél ezt is észrevették.) A vizsgálatba bevont hat alföldi és délvidéki megye esetében ellenben 11, az öt dunántúli megye esetében pedig 13 ízben észleltünk részleges vagy teljes hiányt Lipszky repertóriumában.³³ Összesen további 10 esetben talákoztunk szomszédos települések együttes összeírásával, két esetben pedig a falu feletti hatáskör két megye (Szabolcs és Szatmár) között megoszlott.³⁴ Vagyis e vizsgálat eredménye még az előbbinél is jobb: a népszámlálás megbízhatósága a falvakra és mezővárosokra vonatkozóan az Alföldön 99, a Dunántúlon pedig 100 százalékos.

Végezetül külön megnéztük az eddig figyelmen kívül hagyott pusztákat is azoknál a megyéknél, ahol erre a helységnévtárak lehetőséget nyújtottak (8. táblázat). Ebből ismét több érdekes megfigyelés adódott. Először is látható, hogy az 1787. évi revízió valóban részletesebb képet próbál és tud adni létezésükről, mint amennyire erre az első, 1785.évi összesítő törekedett. Ebből azonban nem szabad azt az elhamarkodott következtetést levonni, hogy, hogy lakosok tömegeinek sikerült 1785-ben elkerülni az összeírást. A valószínűbb az, hogy a felvétel során a pusztákon élőket nem választották külön az anyatelepülés lakosságától. (Ne felejtsük el, hogy a puszták jogilag ritkán voltak önállóak, hanem egy – egy faluhoz vagy mezővároshoz tartoztak, melyek a 19. század elejéig részben adózási, részben közbiztonsági okokból sok esetben rendeletben is tiltották lakosaik állandó kint élését.)

A kérdés persze most számunkra elsősorban abból a szempontból érdekes, hogy egyrészt a külterületi lakosság kicsúszott-e az összeírásból, másrészt, ha egy részüket nem írták össze, akkor annak milyen hatása lehetett az össznépesség számára. Az előbbi kérdésre nyilvánvalóan csak feltételezésekkel élhetünk, mivel nincsenek tömegével olyan família lapjaink, amelyek

³³ Nem biztos persze, hogy Lipszky repertóriumában valóban ennyi hibát tartalmaz. A népszámlálás alapján ténylegesen mindössze négy esetben feltételezhetjük egy-egy falu kimaradását Lipszky adat-összeállításából. Túl sok esetben talákoztunk ugyanis azzal, hogy a térképi adatok egybevágtak a népszámláláséval, a repertóriumban azonban egy ugyanolyan kezdőbetűjű másik megye szerepelt helyszíneként. Nem mentünk utána, de nem kizárt, hogy e hibák nagyobb részt a DVD Rom készítésekor kerültek be az adatbázisba.

³⁴ Táblázatunkban a kétszeres számbavételt elkerülendő ezt a tényt csak Szabolcs megyénél jeleztük.

bizonyítják, hogy a külterületi népességet az anyatelepülésével mindig együttesen írják össze (sőt, szinte egyáltalán nincsenek familia lapjaink). A másik kérdést azonban elég egyértelműen meg tudjuk válaszolni. Kezdjük először indirekt módon, a Jászkun kerület szélsőséges példáján. E kerületben az 1785. évi népszámlálás egyetlen pusztát sem ad meg, míg az 1787. évi viszont 45-öt jelez – ebből arra gondolhatnánk, hogy ez komoly mértékben tükröződni fog a népességi adatokon. De nem ez a helyzet. A kerület lakosságának kerekén 94 ezres lélekszáma a két év lefolyása alatt csak valamivel több, mint háromezer fővel, a természetes szaporulatnak nagyjából megfelelő mértékben emelkedik.

Persze jobb, ha nem az összesítőket, hanem ismét a települések egyenkénti adatai alapján dolgozunk. Nézzünk meg tehát, hogy a helységnévtárak alapján mekkora is lehet 1785 körül a külterületi népesség.³⁵ Adataink (8. táblázat) egyértelműen azt mutatják, hogy a ténylegesen a külterületeken élő lakosok aránya kivételesen, csak néhány megyében haladja meg a 10 százalékot, összességében pedig az alföldi megyék vonatkozásában 2,7 a dunántúliakéban 4,5 százalék. (A Felvidéken, melyet itt nem tárgyalunk részletesen, még ennél is kisebb.) Vagyis, még ha az összes külterületi lakos elkerülte volna az összeírást, és senkit sem írtak volna össze az anyatelepülés lakosságával együtt, akkor sem lenne több a hiba, mint 2–3 százalék, ami még egy mai népszámlálás esetében is igen jó eredménynek számít. De a külterületi népesség teljes kimaradása egyszerűen elképzelhetetlen abban a korszakban, amikor katonatisztek és geodéták folyamatosan végezték az ország katonai illetve kataszteri feltérképezését, melynek során a térképlapokon még a tájékozódásra alkalmas magányos házakat is jelezni kellett. Azt hisszük, nem érdemes a kérdést tovább ragozni. A kimaradással kapcsolatos hiedelmek véleményünk szerint nem igazolhatóak.³⁶

A pusztákkal kapcsolatban külön érdekességként felhívjuk a figyelmet arra, hogy a közhiedelemmel ellentétben a Dunántúl számos részén is – elsősorban Fejér, Győr, Somogy, Veszprém és Zala (valamint a helységnévtárral még nem rendelkező Komárom és Tolna) megyékben – nagymennyiségű pusztát írtak össze ekkoriban a népszámlálók. Az adatok azt mutatják, hogy a 18. század végén, a tanyásodás tömeges megindulása előtt a szórt külterületi települések tekintetében tehát még nem volt olyan feltűnően nagy a különbség az Alföld és a Dunántúl településhálózata között.

Vagyis összességében csak azt mondhatjuk, hogy bár szerencsétlen kivételek adódnak, ténylegesen nagyobb mértékű népszámlálásból történő kimaradással nem kell számolnunk. Ha egy nagyobb területtel dolgozunk, akkor azonban a településállomány ellenőrzése indokolt lehet, de ehhez viszont feltétlenül több forrást kell használnunk, mert egyikőjük sem hibátlan.³⁷

³⁵ A helységnévtárak azért különösen alkalmasak erre a vizsgálatra, mert a legfontosabb népszámlálási adatok mellett közlik az egyházi forrásból származó népességszámokat is. Az előbbi forrás a jogi státusokkal rendelkező települések kategóriáiban gondolkodik, az egyházi összeírók viszont a hívekben illetőleg azok tényleges lakóhelyében, legyen az akár egy magányos malom vagy révház is. Vagyis segítségükkel nem pusztán jogi kategóriákat, „politikai” vagy „adóközségeket”, hanem tényleges településállományt és településszerkezetet vizsgálhatunk.

³⁶ Wellmann Imre a puszták és kisebb falvak kimaradása, valamint a feltételezett katonai létszám alapján kb. fél millióval – az összeírt népesség 5,5 százalékával – vélte megemelendőnek a Magyar Királyság népességszámát (Wellmann 1979: 296-299). Magyarországra és Erdélyre a katonaság és a Határőrvidék népessége nélkül a népszámlálás 8,56 millió főt ad meg, a két említett populáció hozzábecslésével a teljes népesség száma valahol 9,2 millió körül lehetett. Wellmann Imre ezzel szemben 9,7 milliót, Thirring Gusztáv 9,5 milliót becsült. Utóbbi mind a határőrvidéki népességet, mind a katonaság létszámát némileg túlbecsülte, melyet Wellmann még megfejtelt egy feltételezett 2,5 százalékos népesség-kimaradással.

³⁷ Wellmann Imre 1784-1787. évi népszámlálással kapcsolatos kritikájának is ez a gyenge pontja l. Faragó 1991.

3.2 Házak és lakviszonyok

Mint korábban említettük, a településenkénti háztartási összesítők lehetőséget adnak a lakviszonyok kissé bővebb megismerésére. Ennek több szempontból nagy jelentősége van. Ha elnagyolt módon is, de első ízben van módunk az ország egészének lakviszonyait megismerni – ilyen jellegű információkat a falvakra és mezővárosokra vonatkozóan tömeges méretekben sem korábbi korszakokra, sem az 1785-1787. utáni fél évszázadra vonatkozóan nem találunk forrásainkban.³⁸ A 9. táblázatból, melybe összegyűjtöttük néhány fennmaradt településenkénti família lap összesítő adatait, több érdekes tény is ki tudunk olvasni. Először is megállapítható, hogy a népszámlálók számos esetben nem csak a lakosokat, hanem a lakatlan/üres házakat is regisztrálták. Ez magyarázhatja azt, hogy egyes területeken – például Zala megye dombvidékein – több településen indokolatlan háztöbbletet találunk a familiák számához képest. A helyzet persze nem mindig ennyire egyszerű: azt például jelenleg nem tudjuk megindokolni, hogy ez a jelenség nagyobb arányokban miért elsősorban csak horvátországi megyékben (Szeverin, Varasd, Zágráb), illetőleg egyes, egymástól elég különböző jellegű városokban (Buccari, Pozsega, Zombor, Korpona) mutatható ki, és miért nem jelentkezik a szórt települési renddel bíró hegyvidéki és alföldi területek túlnyomó részén. Persze lehet egy valószínű magyarázat: az üres házak összeírása tekintetében nem volt egységes a gyakorlat. Erre utalhat, hogy Baranya és Somogy megye falvaiban, ahol az 1785. és 1787. évekre vonatkozóan két népszámlálási összesítőt is egybe tudunk vetni. Ennek alapján azt látjuk, hogy a háztöbbletek gyakorlatilag mindig ugyanazokon a településeken jelentkeznek, másutt nem, ami nem összeírási hibára, vagy hirtelen változásra utal. Természetesen az összeírási hibák lehetőségét nem zárhatjuk ki, de a házak számára nézve hiteles, és legalább egy megyét lefedő korabeli ellenőrző adattal általában nem rendelkezünk. Mindez azonban óvatosságot sugall a házak számára vonatkozó, általában ellenőrizhetetlen adatokkal szemben. Komolyabban meg kell vizsgálni azokat, ha akár demográfiai, akár társadalomtörténeti elemzésekre fel kívánjuk használni.

A 9. táblázat adatsoraiból az is látszik, hogy a falusias jellegű településeken – melybe az adatok tanulsága szerint mezővárosi rangja ellenére Kecskemét és Jászberény is belesorolható – ritkán találunk kettőnél több familiát egy fedél alatt. Persze kivételek mindig vannak, példa rá a táblázatban szereplő apró Sáros megyei falu, vagy a népszámlálásban található számos, időközönként bonyolult együttlakásokat valószínűsíthető puszta adata. Ilyen esetekben azonban nem minden ok nélkül arra gyanakodhatunk, hogy itt nem a szokásos falusi települési viszonyokról, hanem cselédházakról, vagy sajátos gazdasági tevékenységekre alapozó kiscsoportokról lehet szó. Sopron táblázatbeli számai viszont – anélkül, hogy a város 18. századi kinézetére és lakásvizonyaira vonatkozó egyéb adatokat látnánk – világosan mutatják a lakviszonyok korabeli különbségét falu és város között: a falvak egy házban egyedül élő familiákra vonatkozó kétharmados – háromnegyedes arányával szemben ez Sopronban 25 százaléknál kevesebb, itt a háztartások több mint fele három vagy annál többed magával lakik együtt egy házban. Vagyis az igazán urbánus városokra nem könnyű a házak 1785 – 1787. körüli száma alapján reális népességbecsléseket adni.

3.3 A keresztény népesség

Az alábbiakban külön – külön megvizsgáljuk a keresztények és zsidók adatait. Az elkülönült kezelést két tényező is indokolja: egyrészt, mint már említettük, a népszámlálás a két csoportról

³⁸ A leggyakrabban idézni szokott Nagy Lajos féle házadatok (Nagy 1828–1829) vizsgálataink szerint egyértelműen csak az adóköteles házak számát tartalmazzák, melyek nagy valószínűséggel a nem nemesek összeírásából származnak.

nem pontosan ugyanazokat az adatokat írta össze – a keresztények adatai sokkal részletesebbek. Legalább ennyire indokolják azonban a két csoport külön kezelését a zsidók eltérő települési viszonyai és demográfiai mintái is.

Ha a keresztényekre vonatkozó népességi adatokat nézzük, akkor az aggregált mutatók – legyenek azok országosak vagy regionálisak (10. táblázat, VI. függelék) – esetében nincsenek gondok. Térben és időben összehasonlítva valósnak tűnő, értelmezhető és indokolható különbségeket fejeznek ki.³⁹ A nagy esetszámok elfedik a részletek bizonytalanságait. Más lesz a helyzet azonban már akkor is, ha megyei – városi szintre ereszkedünk, és nem egyszerűen egyetlen keresztmetszetet nézünk, hanem forrásainkat egyúttal egymással is összevetjük. Amikor például összehasonlítjuk az 1785. és 1787. évi megyei és városi szintű ház, família és népességadatokat, akkor világosan látszik, hogy ezek változásait egyszerre több tényező mozgatta. Egyszerre vannak jelen az adatokban bizonyos speciális események – az 1785-1786. évi éhínség⁴⁰, a települési mozgalmak, egyes esetekben a kezdődő urbanizációs változások – hatásai, és a feltételezhető felvételi hiányosságok, adathibák, melyek leginkább a familiák és házak esetében sejthetők. Konkrétan azt látjuk, hogy Bács, Csanád és Torontál megyék igen magas 1785. és 1787. közötti népességnövekedése minden valószínűség szerint a települési mozgalmakra, míg Zágráb, Varasd, Bereg és Máramaros megyékben a csökkenés az éhínségre vezethető vissza. A városok esetében Pest, Buda, Fiume és Kassa esetében urbanizációs folyamatokra (gyorsuló városba vándorlásra), míg Szabadka esetében inkább betelepülésekre gyanakodhatunk. Érdekes módon valószínűleg utóbbi hatáshoz kapcsolható Újvidék népességcsökkenése is, mely a József kori települési mozgalmak tulajdonképpeni központjának és elosztóhelyének szerepét töltötte be – ez esetben valószínűleg az ide érkezett, és átmenetileg 1785-ben itt összeírt lakosok számottevő része 1787-re arrébb költözött a Délvidéken. A városok esetében egyébként jóval több a bizonytalanság. Kapronca és Károlyváros népességcsökkenése talán a környezetükben dúló éhínséggel magyarázható (de adathiba is lehet), viszont nem tudjuk, hogy miért kezdett el a kicsiny Breznóbánya és Kismarton 1785 és 1787 között hirtelen és hatalmasan növekedni. Feltűnően sok város esetében (Eperjes, Pozsony, Varasd, Zágráb) a familiák és a házak számának ugrálásából egyértelműen adathibákra gyanakodhatunk, csakúgy, mint ahogy a Jászkunság és a horvátországi Kőrös megye esetében is. Magyarán szólva már a megyei és városi adatok is azt sugallják, hogy bár nem biztos, hogy egy gyors változás feltétlenül adathiba, de az sem ajánlható senkinek, hogy a népszámlálási adatokat összehasonlítás és ellenőrzés nélkül használja. (Ami természetesen nem azt jelenti, hogy 5, 10 vagy 20, vagy akár mennyi százalék hozzáadásával a problémát le tudtuk, és megbízható adat van a kezünkben.)

A népszámlálás megyei adatai alapján kiszámítható különböző demográfiai mutatók (a háztartások szerkezetére rávilágító átlagos háztartásnagyság, a házas férfiak familiánkénti aránya, illetőleg a férfi – nő arány, a fiatal illetőleg a házas férfiak aránya) vizsgálatára itt részletesen nem kívánunk kitérni, mert ez messze túlvinne eredeti célkitűzésünkön. Érdemes viszont – mint ahogy azt már Borsod megye esetében megtettük⁴¹ – megnézni azt, hogy a demográfiai mutatók községsoros adatai mennyire adnak megbízható információkat a népesség

³⁹ L. Thirring 1938, Dányi 1985, Faragó 2001 és Őri 2008 vizsgálatait. E változások áttekintő tartalmi elemzésével külön tanulmányban kívánunk foglalkozni.

⁴⁰ Bár az éhínség népességre és népmozgalomra gyakorolt közvetlen hatásáról nincs részletes adatunk, a károsult megyék számára kiutalt segélyek nagyságából az említett területek jól körülhatárolhatóak. A legsúlyosabban érintett megye Máramaros, de komolyabb károkat szenvedhetett el 1785 – 1786 folyamán Bereg, Ugocsa, Ung, Szatmár, Bihar, Arad, Zágráb, Varasd és Szepes megye lakossága – vagyis a hegyvidéki népesség jelentős része. (MOL C 52, Dept. Penuriae panis Fons I. No. 38. vö. Faragó 2005 a.

⁴¹ Faragó 2002, 2003 b.

18. század végi viszonyairól. A 11. táblázat adatai elég világosan mutatják, hogy míg a mezővárosokkal, valamint a legalább 500 lakos feletti falvak mutatóival nincs, vagy ritkán van gond, addig az 500 lakosnál kisebb közösségek esetében arra számíthatunk, hogy az adatok 20 – 30 százaléka nagyon, 5 – 10 százaléka pedig szélsőségesen eltérhet az átlagtól. Mint ahogy az várható volt, a legrosszabbak az eredmények a nők, a fiatalok és a házas férfiak aránya tekintetében. Minden jóval bizonytalanabbá válik akkor, ha túllépünk a legegyszerűbb mutatóra, a népességszám változásán – ami persze nem csak az 1784–1787. évi népszámlálási adatokra nézve igaz. Ha az ingadozásoknak, szélsőséges értékeknek akár csak a fele ered adathibából, már akkor is komoly kétségeket kelt a tekintetben, hogy érdemes-e egyáltalán a kisebb települések egyenkénti elemzésével bajlódni. Amellett, hogy számolnunk kell – ahogy azt Borsodnál kimutattuk – esetenként a járásonként változó pontosságú adatfelvétellel, a népszámlálás szemszögéből nézve nem elsődleges célszemélyekként kezelt nők és fiatalok adatainak alacsonyabb megbízhatóságával, ezt még tetézheti a kis populációkra (a kisebb települések népességszámaira) alapozott mutatók szeszélyesebb ingadozása is.

3.4 A zsidók demográfiai adatai

Végezetül egy igen rövid kitérő a zsidó népesség adataira vonatkozóan. Esetükben nincsenek vizsgálható mennyiségű família lapjaink, sem famíliánkénti összesítőink, így adataik minőségére csak a makroadatokat viselkedéséből próbálhatunk meg következtetéseket levonni. Egyértelmű ezekből, hogy a zsidóság igen dinamikus viselkedő népességszámú csoport a 18. század végén. 1785 és 1787 közötti növekedésük Magyarországra és Horvátországra vonatkoztatva 7,7 százalékos, szemben a keresztények 1,7 százalékos gyarapodásával, ami részben magas termékenységük, részben élénk – valószínűleg Galícia egy részének a Habsburg birodalomhoz csatolása után fellendült – vándormozgalomra vezethető vissza. A 14. táblázatban látható adatokból azonban több érdekes sajátosság is megállapítható. Egyrészt a megyék harmadával, vagy azért, mert egyik alkalommal sincs vizsgálatra érdemes számú zsidó lakosuk, vagy azért, mert egyáltalán nem lakik területükön zsidó, nem érdemes foglalkozni, a mindössze 7 elemezhető város adatából pedig területi sajátosságok nem állapíthatók meg. A maradék 36 megye esetében azonban érdekes képet kapunk a zsidóság népességi változásainak 18. század végi tendenciáiról. Feltűnő például, hogy a közhiedelemmel ellentétben 1785 és 1787 között ugyanannyi alföldi és délvidéki megye zsidó népessége produkál extrém növekedést, mint felvidéki – vélhetőleg a korabeli újratelepülés mozgalmak a zsidók vándorlási irányait és szándékait is befolyásolták. Másrészt bár a zsidóság települési súlypontja ekkoriban már az ország nyugati határától áttevődött a keletre, ennek ellenére azt látjuk, hogy a felvidéki zsidók száma a népszámlálások időszakában több helyütt erősen, az egyesített Bereg - Ugocsa valamint Liptó megyékben pedig extrém módon csökken. Bár nyilvánvaló, hogy ezt egyes megyék esetében az 1785-1786. évi éhínséggel lehet összefüggésbe hozni, mind amellett rávilágít arra a tényre is, hogy a zsidók esetében sem célszerű kizárólagosan csak lineáris növekedési modellekben gondolkodnunk. A kisebb részben nyugatról, nagyobb részben Galíciából kiinduló bevándorlási hullám nem az egyetlen hatás volt, amely népességük számának és területi megoszlásának alakulását befolyásolhatta.

Összehasonlításra alkalmas adatok hiányában a zsidók népszámlálási adatainak hitelességével nem tudunk részletesen foglalkozni. 1785 – 1787. évi létszámváltozásaik azonban nem csak a migrációs folyamatok létezését mutatják, hanem közvetve a népszámlálási adatok hitelességére is utalnak. Ehhez még hozzá tehetjük azt is, hogy a korabeli viszonyok között a lakosság többségétől eltérő életmódjuk, sajátos ruha- és hajviseletük rendszerint nagyobb településekhez,

vagy egy – egy nemesi udvarházhoz kötődő megtelepülésük miatt aligha képzelhető el számottevő mértékű kimaradásuk egy família lapos név szerinti népszámlálási felvételből.

4. Összefoglalás

Ha áttekintjük az első magyarországi népszámlálás során készült forrásanyagot, akkor röviden azt mondhatjuk, hogy ez a felvétel igen sokféle adat és igen sokféle forrástípus elkészülését eredményezte. Az adott hivatali viszonyok közepette ez természetesen igen nagyméretű irat- és adatmásolással járt, ami a korabeli írás és számolás egyszerű technikája következtében temérdek tollhibát, téves összegzést és elírást eredményezett. A népszámlálás készítésében közreműködők sok szintje és nagy területi szóródása egyúttal tág teret adott az értelmezések különbözőségének és az elkészült anyagok keletkezési és őrzési helyeinek nagy terület, és sok intézmény közötti megoszlásának. Mindez eredményezhette az iratpusztulás esélyének növekedését, de ugyanakkor növelhette a részinformációk, irattöredékek fennmaradásának lehetőségét. A sokféleség egyúttal az adatellenőrzés számára a 18. században ritkán adódó kontroll esélyét is megteremtette. És mindennek a háttérben ott áll az uralkodó és az őt támogató kis számú elit korszakát megelőző ismeretszerzési törekvése, valamint – részben a katonai közreműködésnek köszönhető – átlagosnál magasabb szintűnek mondható pontossága. Ezek azok a pozitív és negatív alapadottságok, melyekkel az 1784 – 1787. évi népszámlálási adat-együttes felhasználása során mindig számolnunk kell.

Fontos annak kiemelése, hogy a népszámlálási adatok egyértelműen tükrözik azt, hogy már a több, mint kétszáz évvel ezelőtti népesség esetében sem egy egyszerű, lineárisan működő mozgásvilággal kell számolnunk. Egyrészt többfajta népesedési folyamat, másrészt regionális és kulturális eltérések, harmadrészt a városok és a vidék közötti demográfiai minták különbözőségei azok a fő hatótényezők, amelyek a népesség számának és szerkezetének, valamint népesedési folyamatainak alakulását már ebben az időszakban is átszövik.

Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy elődeink és sajátmagunk sok – sok éve, Óri Péterrel közösen folytatott feltáró és elemző munkája ellenére is várnak még további feladatok a történeti demográfiai kutatásra. Egyrészt még mindig vannak nem teljesen feltárt, és újabb források előkerülésével biztató helyek: nem tűnik teljesen reménytelennek egy, a bécsi főhatóságok anyagában történő forráskeresés, és érdemes lenne a horvát kutatókat is hasonló anyagfeltárássra ösztönözni. Alighanem szélesítené a népszámlálással kapcsolatos tudásanyagunkat az is, ha több elemző figyelmet kapnának a ma Szlovákiában őrzött népszámlálási töredékek. Ugyancsak érdemes lenne több figyelmet fordítani a népszámláláshoz kapcsolható, a születések, halálozások és vándormozgalmak kapcsán keletkezett összeírásokra is (a népmozgalmi feljegyzésekre és az idegenek jegyzékeire), melyek az anyakönyvi adatokkal összekapcsolva jelentősen bővíthetnék a termékenységre, halandóságra és vándorlásra vonatkozó 18. század végi ismereteinket.

A felhasználók számára vizsgálataink alapján azt ajánljuk, hogy inkább kisebb – nagyobb településcsoportos vizsgálatokba fogjanak, mint egy-egy elszigetelt település népszámlálási számsorának elemzésébe – a terjedelmesebb adatmennyiség ugyanis kiegyensúlyozhatja a számok és mutatók kisebb populációk esetében gyakran előforduló egyenetlen arányait és szélsőségekre hajlamos viselkedését. (Természetesen egy nagyobb város már önmagában is biztonsággal vizsgálható.) A másik megszívlelendő ajánlás az adatok ellenőrzésével kapcsolatos. Bármennyire is pontosnak látszik a népszámlálás felvétele a települések szintjén, ez azonban nem egyformán érvényes a népesség minden egyes összeírt csoportjára, és esetenként kivételt

jelenthet alóla egy-egy sajátos aprófalvas jellegű kistérség is. Fentiek miatt ezért nagy óvatossággal kell eljárunk egyes demográfiai résztémák elemzése során: törekedni kell a vizsgálandó jelenség több oldalú megközelítésére, ha lehet többféle vizsgálati technikát kell alkalmazni és részben az adatok ellenőrzése, részben kiegészítése céljából a népszámlálással együtt feltétlenül használni kell más korabeli forrásokat is.

1. táblázat
A Főhadparancsnokság becslése Magyarország népességéről 1785 decemberében a)

	Männliche	Weibliche	Zusammen	<i>Megjegyzés: az 1785. évi népszámlálási főösszesítő adata</i>
Personen unter 12 Jahren b)	1 831 308	1 894 309	3 625 617	<i>nem szerepel</i>
Personen über 12 Jahre verheiratete und unverheiratete c)	1 581 805	1 620 234	3 212 039	<i>nem szerepel</i>
abzüglich der Wittwer/Wittwen Geistlichen Standes d)	140 340	167 132	307 472	<i>nem szerepel</i>
	14 240	4 683	19 103	<i>13 802 férfi</i>
Adeliche Personen beiderlei Geschlechter			34 790	<i>162 947 férfi</i>
Beamte und Honoratiorees	17 213		17 213	<i>4 387 férfi</i>
Abwesende,auf unbestimmte Zeit	63 120	33 413	96 533	<i>117 919</i>
Abwesende,auf bestimmte Zeit in Staatsgeschäften, männl.	79 371		79 371	<i>együtt az előző rovatallal</i>
Juden in 4375 Familien			25 377	<i>15 221 familia, 75 089 fő</i>
Ganze Volksmenge			7 417 515	<i>7 008 574</i>
Feuerherden			1 403 120	<i>1 314 362 familia</i>
Bürger und Handwerks Leute in Städten	304 106		304 106	<i>83 871</i>
Bürger und Handwerks Leute auf dem Lande	137 305		137 305	<i>l. az előző rovatot</i>
Bauren und Halb Bauren u. auf dem Lande lebend	892 134		892 134	<i>509 823</i>

A számítás egy lehetséges korrigált változata

	Férfi	Nő	összesen	megjegyzés
12 év alattiak	1 831 308	1 894 309	3 725 617	összegzés javítva
12 év felettiak	1 581 805	1 620 234	3 202 039	összegzés javítva
keresztények összesen	3 413 113	3 424 543	6 837 656	
zsidók összesen			75 377	eredetiben tollhiba
Mindösszesen			7 003 033	
A teljes népesség			7 417 415	
Az 1785. évi katonai főösszesítő szerint			7 008 574	
különbség 1.			414 382	Határőrvidék ?
különbség 2.			408 841	Határőrvidék ?

Forrás: Schlözer 1791: 67-69

a) Schlözer jegyzete az adat származásáról: "Die mittelst Berichts des ungrischen General Commando d.d. 23. Dec. 1785. Eur. Majt. Königl. Ungrischen Hofkanzlei zugekommenen Conscriptions Liste überreicht Allerhöchstdenselben gedachte Hofstelle hiemit in der Anlage. Wien 18. Jan. 1786. Nach dieser, in den Jahren 1783, 84, und 85, auf Allerhöchsten Befehlsvorgenommenen Coscription, befanden sich, in den Königreichen Ungern, Kroatien, und Slavonien, abzüglich des regulären Militärs."

b) Az összegzés eredménye 3 725 617 fő. Valamelyik adat hibás.

- c) Az összegzés eredménye 320 039. Valamelyik adat hibás.
- d) Az összegzés eredménye 18 923 fő. Valamelyik adat a három közül hibás.

2. táblázat

Az 1785. évi népszámlálás katonai illetve helytartótanácsi összesítéseinek végeredményei közötti különbségek a)

Régió	sz.kir. város	mező- város	falu	puszta	összes település	házak száma	keresz- tény	zsidó	összes	keresz- tény	zsidó	összes	fő / familia
							familia			népesség			
Nyugat Felvidék	0	18	-3	33	48	21	983	-2	981	2269	-10	2259	2,30
Közép Felvidék	2	9	-20	29	20	202	-104	-6	-110	292	1	293	-2,66
ÉK Felvidék	31	-28	-4	2	1	-29	721	4	719	104	0	104	0,14
Ruszin terület	0	6	-6	15	15	-898	439	12	451	-76	-45	-121	-0,27
Észak-Alföld	1	-8	7	22	22	209	3682	0	3682	1100	4	1104	0,30
Horvátország – Zala	10	3	-19	-2	-8	1310	-550	2	-548	1756	6	1762	-3,22
Dél Dunántúl- Dél-Alföld	0	17	-11	170	176	-105	77	1	78	176	0	176	2,26
Tiszántúl - Bánát	3	4	-8	1	0	250	-25	2	-23	2094	5	2099	-91,26
Észak Dunántúl	0	4	-82	152	74	41	962	0	962	-258	0	-258	-0,27
Magyar Királyság	47	25	-146	422	348	1001	6185	13	6198	7457	-39	7418	1,20

a) a pozitív adatok a katonai összegzésben látható többletet, a negatívak a helytartótanácsi összeállítás többletét és a katonai adatok hioányát mutatják.

Forrás: szerző számításai

3. táblázat
Az 1785. évi országos összesítő és az elérhető megyei összesítők településszámai közötti különbségek

A települések	város	megye és kerület
száma és besorolása megegyezik	50	20
száma megegyezik, besorolásuk részben eltérő		8
száma eggyel több vagy kevesebb		2
A megyei összesítőben 3 – 8 településsel kevesebb található		3 a)
A megyei összesítőben 10 – 11 településsel több található		2 b)
Az eltérés eldönthetetlen	1 c)	
összesen	51 d)	35

a) Torontál megyében egy faluval és két pusztával, Szatmárban hét faluval, Komáromban négy mezővárossal kevesebbet ad meg a megyei összesítő. (Komárom esetében a különbséget besorolási problémák is színesítik – az országos összesítőben a falvak egy részét mezővárosnak, illetve a puszták egy részét falunak minősítették)

b) Somogy megyében 10, Ung megyében 11 faluval több található a megyei összesítőben, mint amennyit az országos kimutatott

c) Buccari 8 tartozék települése a városok összesítőjében nem szerepel

d) Zágráb nélkül

Forrás: szerző számításai a MOL A 45 Acta Praesidialia 1785/ no. 29, Thirring 1938: 94 – 101, és a megyei összesítők alapján

4. táblázat

A települések számának eltérései az 1785. és 1787. évi országos összesítők között

A települések	város	megye és kerület
száma és besorolása megegyezik	47	9
száma megegyezik, besorolásuk részben eltérő	1 a)	12
száma eggyel több vagy kevesebb	1 b)	3
A puszták száma eltér	3	26 c)
Az 1785. évi adat 2 – 3 településsel kevesebb		4 d)
Az 1787. évi adat 2 – 11 településsel kevesebb		3 e)
összesen	52	57

a) Buccari 8 tartozék települését nem ugyanúgy sorolták be 1785-ben és 1787-ben

b) Fiume egyetlen falvát 1785-ben vagy Szeverin megyénél, vagy a várossal együtt írták össze

c) 4 esetben az 1787. évi, 22 esetben az 1785 évi adat kevesebb pusztát tartalmaz

d) Aradban 2, Temesben, Verőcében és Zágráb megyében 3 – 3 településsel kevesebbet írtak össze 1785-ben, mint 1787-ben. (Arad és Temes esetében ezt részben a József kori telepítések okozhatták.)

e) Pozsegában 2, Kőrösben 6, Zólyomban 11 településsel kevesebbet írtak össze 1787-ben, mint 1785-ben

Forrás: szerző számításai a MOL A 45 Acta Praesidialia 1785/ no. 29 és Thirring 1938: 117 – 119 alapján

5. táblázat

A 18. század végi helységnévtár és az 1784 – 1787. évi népszámlálások települési adatainak összehasonlítása I. Alföld

A település típusa	népszámlálási adata van	népszámlálási adata hiányzik	összesen	népszámlálásban összeírtak aránya (%)	megjegyzés a hiányzókról
szabad királyi város	9	4	13	100,0	Szeged városrészei
Mezőváros	76	7	83	100,0	6 hajdúváros, Székelyváros (Bihar m.)
Falu	865	21 a)	886	97,6	A hiányzó falvakból 16 Bihar megyei
Pusztá	57	890	947	6,0	
Jogi státussal nem rendelkező lakott helyek					
Egyéb	1	138	139	0,7	
Ipari		48	48	0	
Mezőgazdasági		39	39	0	
Vendéglátóhely		134	134	0	
Vicus b)		6	6	0	
Egyéb külterület összesen	1	365	366	0,3	
Mindösszesen	1008	1287	2295	43,9	

- a) 1 kimaradt (Venter, Bihar megye), 2 valójában pusztá, 5 valószínűleg téves adat (4 nem szerepel Lipszky térképén, 1 falu kétszeres felvétel), 1 falu 1800 körül, a népszámlálás után települt, 12 pedig minden valószínűség szerint a szomszédos településsel együttesen került összeírásra.
- b) Kisebb, faluszerű, de önállósággal nem rendelkező település

Források: szerző számításai Bács, Bihar, Csongrád, Heves és Pest megyék helységnévtárai valamint Lipszky helységnévtára alapján (CD Rom kiadás)

6. táblázat

A 18. század végi helységnévtár és az 1784 – 1787. évi népszámlálások települési adatainak összehasonlítása II. Dunántúl

A település típusa	népszámlálási adata van	népszámlálási adata hiányzik	összesen	népszámlálásban összeírtak aránya (%)	Megjegyzés a hiányzókhöz
szabad királyi város	5	3	8	100,0	Győr városrészei
Mezőváros	88	2	90	100,0	Külsőlenti és Külsőlendva települések az anyatelepüléssel együtt (Zala m.)
Falu	1447	38 a)	1485	97,4	A hiányzó falvakból 30 Zala megyei
Pusztá	186 b)	679	865	21,5	
Jogi státussal nem rendelkező lakott helyek					
Egyéb		174	174	0	
Ipari	1	195	196	0,5	
Mezőgazdasági ismeretlen	8 c)	132	140	5,7	
Vendéglátóhely	6 d)	280 e)	286	2,1	
Vicus b)	3	3	6	50,0	
Egyéb külterület összesen	18	884	902	0,3	
Mindösszesen	1744	1606	3350	52,1	

a) Lipszky adatai alapján kimaradt, 3 valószínűleg pusztá (közülük 2 csak Lipszky térképén szerepel, repertóriumából hiányzik), 7 valószínűleg téves adat (nem szerepel Lipszky térképén, illetve 1 esetben kétszeres felvétel), 25 minden valószínűség szerint a szomszédos településsel együttesen került összeírásra

b) négy esetben csak házakat írtak össze, népességet nem

c) ebből hét hegykerület Zalában

d) Somogy megyei 10-nél kevesebb házzal bíró települések

e) Ebből 267 Somogy megyei település (a készülőfélben levő helységnévtár adatait Lelkes György szívességéből használhattuk)

f) Kisebb, faluszerű, de önállósággal nem rendelkező település

Források: szerző számításai Fejér, Győr, Moson, Somogy, Sopron, Veszprém és Zala megyék helységnévtárai valamint Lipszky helységnévtára alapján (CD Rom kiadás)

7. táblázat
Lipszky János helységnévtárában és az 1785 – 1787. évi népszámlálásban szereplő falvak és
mezővárosok azonosítása

Megye neve	A település						Valószínű település-állomány	A népszámlálás megbízhatósága (%)
	Mindkét forrásban szerepel	A népszámlálás együtt ír össze két települést	Lipszky névtárából hiányzik	Lipszky adata téves	A népszámlálásból hiányzik	egyéb		
Békés	19	1					20	100,0
Csanád	11						11	100,0
Jászkúnság	25						25	100,0
Szabolcs	140	3	1			2 b)	146	100,0
Szatmár	257		3 a)	1 f)	5		265	98,1
Torontál	109	3	7 a)			1 c)	119	100,0
Alföld és Délvidék	561	7	11	1	5	3	586	99,1
Baranya	345		9 d)	1 f)			354	100,0
Esztergom	50						50	100,0
Komárom	91			1 f)			91	100,0
Tolna	107		1 a)				108	100,0
Vas	655	3	3 e)	7 g)			661	100,0
Dunántúl	1248	3	13	9			1264	100,0

- a) a települések csak a térképen szerepelnek
- b) két település Szabolcshoz és Szatmárhoz is tartozik
- c) a település a népszámlálás után települt
- d) két település kimaradt
- e) egy település kimaradt, kettő csak a térképen szerepel
- f) puszta
- g) három puszta, négy a térképről hiányzik

Forrás: szerző számításai a népszámlálás községsoros összesítői és Lipszky helységnévtára alapján (CD Rom kiadás)

8. táblázat
A puszták és a pusztai népesség az 1785. évi népszámlálásban

megye	A puszták száma 1785-ben	Ebből		Lakott puszták a helységnévtár szerint	A külterületi népesség aránya (%)	A puszták száma 1787-ben
		külön	tartozékként			
		összeírt				
Bihar	90	5	85	21	0,3	88
Csongrád	9	1	8	14	10,9	14
Jászkúnság		--	--	31	0,8	45 (8 lakott)
Pest	48	30	18	102	2,1	163 (24 lakott)
Alföld	147	36	111	168	2,7	310
Fejér	98	98		96	14,7	97
Somogy	53	48	5	34	0,8	50
Sopron	2	1	1	1	0,0	3
Veszprém	17	17	--	18	2,3	81
Zala	35	35	--	30	3,6	35
Dunántúl	205	199	6	179	4,5	266

Forrás: szerző számításai

9. táblázat
A házak megoszlása a bennük található familiák száma szerint a települési összesítők alapján

település	megye	Év	a ház	1	2	3	4	5-8	összesen	N	Forrás
			lakatlan								
Magyarcsanád	Csanád	1787	19,9	49,3	24,4	5,0	1,5		100,0	201	Thirring 1935 b
Andód	Nyitra	1786		80,3	18,2		1,5		100,0	66	MOL a)
Aknasugatag	Máramaros	1787	2,3	77,3	15,9	4,5			100,0	44	AMB b)
Gyulafalva	Máramaros	1787	15,7	74,7	9,6				100,0	178	AMB b)
Nyergesújfalú	Esztergom	1785	2,5	64,3	28,1	4,0	1,0		100,0	199	Ortutayné 1992
Ratvaj	Sáros	1786		64,7	5,9	17,6		11,8	100,0	17	Óri Péter gyűjtése
falvak összesen			10,5	65,0	20,1	3,3	0,9	0,3	100,0	705	
Kecskemét	Pest	1787	3,0	61,4	28,1	5,9	1,3	0,4	100,0	3115	Thirring 1935 c
Jászberény	Jászkún kerület	1787	3,0	73,1	21,5	2,2	0,2		100,0	1700	Thirring 1935 a
Sopron Külváros	Sopron	1785	1,2	22,2	21,0	18,6	12,7	24,3	100,0	662	Thirring 1939
Sopron Belváros	Sopron	1785	1,7	21,7	25,8	22,5	16,7	11,7	100,0	120	Thirring 1939
város összesen			2,7	59,5	25,2	6,6	2,6	3,4	100,0	5597	
mindösszesen			2,7	59,5	25,2	6,6	2,6	3,4	100,0	6302	

a) MOL C 87. 1786. Fons 1. No. 48.

b) Arhivele nationale ale României, Direcția Maramureș, Baia Mare, Fond 45. Inv. 692, nr. 29/a

10. táblázat
Az 1785. évi népszámlálásból számítható fontosabb demográfiai mutatók toborzókerületek (ezredek) szerint

Ezred Neve	A toborzókerület régiója	Família / ház	Fő / ház	Fő / família	Keresztény házas férfi / família	1000 férfira jutó nők aránya	A fiatalok aránya a nem nemes keresztény férfiak között	A házasok aránya a keresztény férfiak között
Nádor	Nyugat Felvidék	1,39	6,95	5,01	0,99	1007	51,54	39,50
Esterházy M.	Közép Felvidék	1,41	7,25	5,15	1,05	996	50,25	40,48
d'Alton	Észak – keleti Felvidék	1,28	6,85	5,34	1,04	1005	52,53	39,00
Preyssach	Ruszin terület	1,25	6,65	5,31	1,07	972	52,63	39,77
Gyulai	Észak – Alföld	1,30	6,62	5,11	1,02	971	51,75	39,25
Pálfy	Horvátország – Zala	1,00	7,09	7,11	1,46	962	56,86	40,21
Károlyi	Dél Dunántúl – Dél Alföld	1,21	6,42	5,31	1,10	950	54,15	40,51
De Vins	Tiszántúl – Bánát	1,15	6,00	5,22	1,09	940	52,83	40,59
Esterházy A.	Észak – Dunántúl	1,43	6,89	4,83	0,93	992	51,45	38,15
Magyarország és Horvátország		1,25	6,65	5,33	1,08	972	52,87	39,80

Forrás: szerző számításai a II. függelék alapján

11. táblázat
A települések átlaghoz viszonyított értékei településnagyság csoportok szerint

Régió	Település státusa és mérete	Népességnövekedés (1785-1787)			nők aránya a népességben (1785)			fiatalok aránya a népességben (1785)			házasok aránya a férfiak között (1785)			Települések száma
		átlag körüli	erősen eltérő b)	extrém c)	átlag körüli	erősen eltérő b)	extrém c)	átlag körüli	erősen eltérő b)	extrém c)	átlag körüli	erősen eltérő b)	extrém c)	
Alföld a)	mezőváros e)	100,0			90,0	10,0		70,0	30,0 e)		100,0			10
	falu 500 fő felett	71,8	20,5	7,7	64,1	33,3	2,6	61,5	33,3	5,1	66,7	30,8	2,6	39
	falu 500 fő alatt d)													
	Összesen	77,6	16,3	6,1	69,4	28,6	2,0	63,3	32,7	4,1	73,5	24,5	2,0	
	N	38	8	3	34	14	1	31	16	2	36	12	1	49
Baranya	mezőváros e)	100,0			71,4	28,6 e)		57,1 e)	14,3 e)	28,6 e)	57,1 e)	42,9 e)		7
	falu 500 fő felett	90,5	8,6	1,0	84,8	15,2		79,0	20,0	1,0	78,1	21,0	1,0	105
	falu 500 fő alatt	84,4	10,8	4,8	65,4	28,1	6,5	70,6	24,2	5,2	64,9	29,4	5,6	231
	Összesen	86,6	9,9	3,5	71,4	24,2	4,4	72,9	22,7	4,4	68,8	27,1	4,1	
	N	297	34	12	245	83	15	250	78	15	236	93	14	343
Somogy	Mezőváros	100,0			94,4	5,6		83,3	16,7		66,7	33,3		18
	falu 500 fő felett	95,5	4,5		84,8	12,5	2,7	78,6	21,4		79,5	20,5		112
	falu 500 fő alatt	79,8	16,4	3,8	68,9	22,4	8,7	65,6	26,2	8,2	65,0	27,3	7,7	183
	Összesen	86,6	11,2	2,2	76,0	17,9	6,1	71,2	24,0	4,8	70,3	25,2	4,5	
	N	271	35	7	238	56	19	223	75	15	220	79	14	313

- a) Békés, Csanád, Csongrád megyék és a Jászság alapján
- b) Az átlagtól több mint egy egységnyi szórással lejjebb, vagy feljebb
- c) Az átlagtól több mint két egységnyi szórással messzebb
- d) Az összesen két 1000 főnél kisebb falut (868 illetve 985 lakossal) az 1000 fő feletti kategóriával együtt kezeltük
- e) Az kis esetszámok miatt az arányok igen nagy hibahatárokat hordoznak magukban

Forrás: szerző számításai a megyei összesítők alapján

12. táblázat
A zsidó népesség változása 1786 és 1787 között

A változás mértéke	Változás (%)	Régiók megyéi				városok	
		Alföld és Délvidék	Dunántúl	Felvidék	Horvátország		Megyék összesen
Extrém növekedés	10,0 felett	5 d)	2 e)	5 f)		12	1 g)
Nagy növekedés	+6,3–10,0	1	2	2		5	1
Átlag feletti növekedés	+2,6–6,3	1	3	3		7	
Átlag alatti növekedés	+1,0–2,6		1			1	
Nincs változás	0	1				1	1
Kis csökkenés	0 – –1,2		1			1	
Nagy csökkenés	–1,2 – –4,9	1	2	4		7	1
Extrém csökkenés	–4,9 alatt			2 h)		2	3 i)
Összesen a)		9	11	16	---	36	7
Nem vizsgálható I. b)		1				1	8
Nem vizsgálható II. c)		4		2	3	9	13
Nincs zsidó		1		2	4	7	24
Mindösszesen		15	11	20	7	53	52

a) csak az 1785-ben már 10 háztartás feletti populációval rendelkező törvényhatóságok

b) csak 1787-ben írtak össze zsidót

c) a zsidó népesség kevesebb, mint 10 háztartást képez

d) Bács, Bihar, Csanád, Szabolcs, Temes

e) Győr, Fejér

f) Árva, Sáros, Borsod, Abaúj, Torna

g) Szentgyörgy

h) Liptó, Ugocea

i) Bártfa, Szokolca, Temesvár

Forrás: szerző számításai a Függelék III. és Thirring 1938: 120-122, 126-128. után

5. Bibliográfia

5.1 Levéltári források

Magyar Országos Levéltár (=MOL)

Kancelláriai Levéltár A 39. Acta generalia

A 45 Acta praesidialia

Helytartótanácsi Levéltár C 52 Dept. penuriae panis

C 87 Dept. conscriptionale

Arhivele nationale ale României, Direcția Maramureș, Baia Mare, Fond 45. Jud. Maramureș

5.2 Felhasznált irodalom

Bácskai Vera. szerk. 1965-1969. *A területi állami levéltárakban őrzött feudális kori összeírások jegyzéke. 1-3 rész.*

Bp.: Magyar Országos Levéltár. (Levéltári jegyzékek, 1-3.)

Bak Borbála. összeáll. 2000. *Magyarország történeti helységnévtára. Győr megye (1773-1808).* Budapest: KSH.

Benda Gyula. 1977. *Tabella procreationis frugum - a mezőgazdaságtörténet forrásai, 1769-1790.* In: Mérey Klára, T. szerk. *A Dunántúl településtörténete. 2/1. 1767-1848. A pécsi településtörténeti konferencia anyaga Pécs, 1976. augusztus 24-25.* Pécs: MTA PAB-VEAB. Vol. 1. 31-42. (A Magyar Tudományos Akadémia Pécsi és Veszprémi Akadémiai Bizottságának értesítője.)

Borbély Andor és Nagy Júlia. 1931. *Magyarország I. katonai felvétele II. József korában. Térképészeti közlöny : 35-85*

Borsodi Csaba. összeáll. 1990. *Magyarország történeti helységnévtára. Sopron megye (1773-1808).* Bp.: KSH.

Czoernig, Carl. 1855-1857. *Ethnographie des Oesterreichischen Monarchie.* Wien: K. K. Hof- und Staatsdruckerei. Bd. 1-3.

Dányi Dezső. 1964. Győr polgársága a XVIII. század végén. *Arrabona* 6: 109-131

_____. 1963-1964 [1965]. Városi háztartások és családok a 18. század végén. Győr, 1787. *Történeti Statisztikai Évkönyv*: 167-193.

_____. 1980. Az első magyar népszámlálás és előzményei. *Történeti Statisztikai Tanulmányok* 4: 189-215.

_____. 1985. Az első magyarországi népszámlálás kétszáz éves évfordulójára. *Történeti Demográfiai Füzetek* 2: 71-97.

Dányi Dezső és Dávid Zoltán. összeáll. 1960. *Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787).* Budapest: KSH Könyvtára – MÜM Levéltári Osztálya.

Dávid Zoltán. 1968. Az agrárstatisztika forrásai: a II. József féle kataszteri felmérés. *Statisztikai Szemle*, no. 8-9: 892-897.

Dávid Zoltán, Faragó Tamás és Fügedi Erik. összeáll. 1975. *Pótlás az első magyarországi népszámláláshoz 1786-1787.* Bp.: KSH Kvt. és Dok. Szolg. (Történeti statisztikai tanulmányok, 3.)

Ember Győző. 1971. Összefoglaló statisztikai táblák Magyarországról a XVIII. század végén. *Statisztikai Szemle* 49, no. 12: 1256-1267.

Faragó Tamás. 1991. Népeéstörténet. (Wellmann Imre: Magyarország népességének fejlődése a 18. században. In: Magyarország története 1686-1790. Bp. 1989). *Budapesti könyvszemle* 3, no. 3: 323-327.

_____. 1998 a. A máig érő múlt : vándormozgalmak Magyarországon a 18. század utolsó harmadában. *Demográfia* 41, no. 1: 7-38

_____. 1998. b. Kézművesek vándorlása II. József korában. In: Illés Sándor és Tóth Pál Péter. szerk. *Migráció. (Tanulmánygyűjtemény.) I.* Bp.: NKI. 43-56.

_____. 2000. A város népessége. In: Faragó Tamás. szerk. *Miskolc története III/1. 1702-1847-ig.* Miskolc: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár. 151-272.

_____. 2001. Különböző háztartás-keletkezési rendszerek egy országon belül - változatok John Hajnal téziseire. *Történeti demográfiai évkönyv* 2: 19-64

_____. 2002. II. József népszámlálása Borsod megyében (1786). Elemzési kísérlet. *Történeti demográfiai évkönyv* 3: 39-74.

_____. 2003 a. Borsod megye 1786-1787. évi népszámlálásának forráskritikai elemzése. *Történeti demográfiai évkönyv* 4: 33-87.

_____. 2003 b. Az északkeleti Felvidék települései II. József népszámlálásainak tükrében. (Kísérlet a régió

- statistikai leírására.). *Történeti demográfiai évkönyv* 4: 129-177.
- _____. 2005 a. Humanitárius katasztrófák Máramaros vármegyében a középkortól az első világháborúig I. *Történeti demográfiai évkönyv* 6: 19-78..
- _____. 2005 b. Életciklusok és családmodellek egy magyarországi városban a 18–19. században. *Demográfia*, 48. évf. 4. pp. 415–435.
- _____. 2006. Life cycles and family models in a Hungarian town in the 18th and 19th centuries *Revista de Demografia Histórica* XXIV, no. II: 111-34.
- Felhő Ibolya és Vörös Antal. 1961. *A helytartótanácsi levéltár*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 599. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai I. Levéltári leltárak, 3.)
- Futó Mihály. 1944. *A magyar gyáripar története. I. A gyáripar kialakulása az első állami iparfejlesztési törvényig (1881)*. Bp: Magyar Gazdaságkutató Intézet. 468. (A Magyar Gazdaságkutató Intézet különkiadványa, 26.)
- Fügedi Erik. 1966. A 18. századi lélekösszeírások története. *Demográfia* 9, no. 3: 366-380.
- Gajáry István. 1998. Óbuda keresztény népessége és társadalma a XVIII. század végén (1786-1789). *Fons* 5, no. 4: 527-550.
- Gál Éva L. 1992. Az óbudai uradalom zsidósága a 18. században. *Századok* 126, no. 1: 3-34.
- Hegediš, Antal – Katarina Čobanović 1991 Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767 – 1867. Novi Sad, Filozofski Fakultet u Novom Sadu, Institut za istoriju. (Monografije Knjiga 34.)
- Horváth Róbert A. 1986. A II. József korában végrehajtott magyarországi népszámlálás. *Statistikai Szemle* 64, no. 6: 624-639.
- Jankó Annamária. 2004. Az első katonai felmérés. Bp. Arcanum. DVD ROM
- Járolí József. 1983 [1984]. Orosháza népesedéstörténetének néhány kérdése a XVIII. században. In: Nagy Gyula. szerk. *Tanulmányok Orosházáról és környezetéről*. Békéscsaba: Békés M. Múz. Ig. 23-42. (A Békés megyei múzeumok közleményei, 7.)
- Kovács Géza. 1998. *A Bánság demográfiai és gazdasági fejlődése 1716-1848*. Szeged: Csongrád Megyei Levéltár. (Dél-alföldi évszázadok, 11.)
- Kováts Zoltán. 1983. Kis- és Nagy-Sárrét népessége a 18. században. *Múzeumi Kurír*, no. 43: 26-30.
- Lelkes György. összeáll. 2005. *Magyarország történeti helységnévtára. Bács megye (1773-1808)*. Budapest: KSH.
- _____. összeáll. 2002. *Magyarország történeti helységnévtára. Csongrád megye (1773-1808)*. Budapest: KSH.
- Lipszky János. 2005. *A Magyar Királyság és társországai térképe és névtára (1804-1810)*. Bp: Arcanum – Cartofil. DVD ROM.
- Major Zoltán László, Radics Kálmán és Szaszskóné Sin Aranka. összeáll. 1990. *Magyarország történeti helységnévtára. Bihar megye és a Hajduság (1773-1808)*. Bp.: KSH.
- Marczali Henrik. 1885–1887. *Magyarország története II. József korában*. Bp: Pfeifer. I – III.
- MOL Térképtár II. 2006. *A Magyar Országos Levéltár térképtára II. Helytartótanácsi térképek (1735 - 1785)*. Bp: Arcanum – MOL. DVD ROM.
- Móra Magda. 1971. Fehér megye népessége II. József korában. *Fejér Megyei Történeti Évkönyv* 5: Klny.
- Nagy Ludovicus. 1828-1829. *Notitiae Politico-Geographico Statisticae incltyi Regni Hungariae Partiumque Eidem Adnexarum*. Buda: Landerer. 2 kötet
- Ortutay Andrásné. 1992. Nyergesújfalú a XVIII. század végén. *Évkönyv / Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára*: 21-70.
- Őri Péter. 2002. Hatalom és demográfia. II. József népszámlálása Magyarországon I. *Történeti demográfiai évkönyv* 3: 39-74.
- _____. 2003. Demográfia elméletben és gyakorlatban. II. József népszámlálása Magyarországon II. *Történeti demográfiai évkönyv* 4: 89-127.
- _____. 2008. A háztartások struktúrája a 18. század végi Magyarországon Elemzési kísérlet. Kézirat.
- P. Kovács Melinda. összeáll. 1998. *Magyarország történeti helységnévtára. Heves és Külső-Szolnok megye, a Jászság és a Nagykunság (1773-1808)*. Budapest: KSH.
- Schlözer, August Ludwig. 1788. Von und aus Ungern. *Staats Anzeigen* XII. no. 48. 353 – 356.
- _____. 1791. Aus Ungern. *Staats Anzeigen* XVI. no. 61. 67 – 69.
- Szaszkóné Sin Aranka. összeáll. 1987. *Magyarország történeti helységnévtára. Fejér megye (1773-1808)*. Bp.: KSH.
- _____. összeáll. 1993. *Magyarország történeti helységnévtára. Moson megye (1773-1808)*. Bp.: MTA VEAB Településtört. Munkabiz. ; KSH.
- _____. összeáll.. 1988. *Magyarország történeti helységnévtára. Pest-Pilis-Solt megye és a Kiskunság (1773-1808)*. Bp.: KSH. 1-2 kötet
- _____. összeáll. 1994. *Magyarország történeti helységnévtára. Veszprém megye (1773-1808)*. Bp.: KSH.
- Szaszkóné Sin Aranka és Breinerné Varga Ildikó. szerk. 1996. *Magyarország történeti helységnévtára. Zala megye (1773-1808)*. Bp.: KSH. 1-2 kötet.
- Thirring Gusztáv. 1931. II. József magyarországi népszámlálásai. *Magyar Statisztikai Szemle* 9, no. 2: 112-134.

- _____. 1935 a. Jászberény népessége és társadalmi viszonyai II. József korában. *Magyar Statisztikai Szemle* 13, no. 1: 1-11.
- _____. 1935 b. Egy alföldi falu népességi viszonyai II. József korában. *Magyar Statisztikai Szemle* 13, no. 9: 753-760.
- _____. 1935 c. Kecskemét népessége és társadalmi viszonyai II. József korában. *Magyar Statisztikai Szemle* 13, no. 5: 369-381.
- _____. 1936. Kőszeg népessége a 18. században. *Vasi Szemle*: 137-150, 238-244, 305-318.
- _____. 1938. *Magyarország népessége II. József korában*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- _____. 1939. *Sopron városa a 18. században. Népesedés- és gazdaságtörténeti tanulmány*. Sopron: Székely és Társa. 356.
- Townson, Robert 1797. *Travels in Hungary with a short account of Vienna, in the year 1793*. London, Robinson.
- Wellmann Imre. 1979. Magyarország XVIII. század végi népességének kérdéséhez. In: Gunst Péter. szerk. *Mezőgazdaság, agrártudomány, agrártörténet*. Bp.: Akad. K. 265-301.
- _____. 1989. Magyarország népességének fejlődése a 18. században. In: Ember Győző és Heckenast Gusztáv. szerk. *Magyarország története 1686–1790. I.* Bp.: Akad. K. 25-80. (Magyarország története tíz kötetben, 4/1.)

I. függelék
Az 1784-1785. évi népszámlálás és két revíziójának főösszesítője Magyarországra és Horvátországra vonatkozóan

Magyarország szűkebb értelemben a)	1784 - 1785 b)	1786	1787
szabad királyi város	99	52	52
egyéb város		12	16
Mezőváros	548	593	589
Falu	10 776	10 764	10 797
Pusztá	1 200	1 338	1 305
összes település	12 623	12 759	12 759
Házak	1 053 353	1 061 522	1 072 482
keresztény famíliák	1 299 141	1 302 932 c)	1 315 826
zsidó famíliák	15 221	15 645	16 212
összes familia	1 314 362	1 318 577 c)	1 332 038
Pap	13 802	13 390	13 263
Nemes	162 947	164 554	165 301
tisztviselő és honoratior	4 387	4 158	4 230
polgár és mesterember	83 871	81 043	79 354
Paraszt	509 823	506 085	505 708
polgár és paraszt örököse	511 976	513 990	518 131
Zsellér	788 993	793 554	793 270
szabadságolt katona (ezred)	4 681	5 174	4 708
szabadságolt katona (szekerész)	42	41	37
egyéb szükségletre alkalmas	183 995	181 983	201 438
sarjadék 1-12 éves	983 871	994 627	1 009 804
sarjadék 13-17 éves	267 101	278 066	277 191
keresztény férfi összesen	3 515 489	3 536 665	3 572 435
keresztény nő	3 417 996	3 430 150	3 463 460
összes keresztény	6 933 485	6 966 815	7 035 895
zsidó házas férfi	15 044	15 781	16 261
zsidó nem házas férfi	23 080	23 752	25 045
zsidó nő	36 965	38 114	39 588
összes zsidó	75 089	77 647	80 894
jogi népesség összesen	7 008 574	7 044 462	7 116 789
keresztény házas férfi	1 399 332	1 409 795	1 407 169
keresztény nem házas férfi	2 116 157	2 126 870	2 165 266
keresztény férfi összesen	3 515 489	3 536 665	3 572 435
távol az országban	96 851	102 153	34 185
távol az országon kívül	3 801	3 963	3 796
távol ismeretlen helyen	17 267	16 093	13 391
távollevő összesen	117 919	122 209	51 372
idegen az országból	106 800	107 914	28 635
ideg férfi Ausztriából	13 895	12 908	13 064

ideg női Ausztriából	3 481	2 711	2 662
ideg férfi külföldről	5 287	4 527	4 795
ideg férfi külföldről	813	507	273
<i>jelen idegen összesen</i>	<i>130 276</i>	<i>128 567</i>	<i>49 429</i>
<i>ténylegesen jelenlevők</i>	<i>7 021 031</i>	<i>7 050 820</i>	<i>7 114 846</i>

- a) Horvátországgal együtt, Erdély és a Határőrvidék nélkül
- b) A táblázat a Főhadparancsnokság korrigált összesítőjére épül
- c) Thirring Gusztáv közlésében az adat két famíliával kisebb (Thirring 1938: 91)

Források: MOL A 39 1786/no. 4772, 1788/no. 1377 és Schlözer 1788: 353-356

II. függelék
Az 1785. évi népszámlálás összesítője toborzókerületek (ezredek) szerint a)

	d'Alton	Esterházy Antal	Gyulai	Esterházy Miklós	Nádor EH Ferdinand	Preyssach	Károlyi	Pálffy	De Vins	összesen
	ezred toborzókerülete b)									
szabad királyi város	34	7	4	13	7	3	5	18 c)	8	99
Mezőváros	24	80	49	53	96	52	57	58	79	548
Falu	766	1 213	478	984	1 237	1 437	843	2 325	1 493	10 776
Pusztá	824	1 300	531	1 050	1 340	1 492	905	2 401	1 580	11 423
összes település	24	303	107	122	92	38	297	34	183	1 200
Házak	72 164	117 726	106 056	74 648	118 966	90 898	130 290	124 927	217 678	1 053 353
keresztény famíliák	91 844	165 682	136 083	104 454	160 638	110 974	156 344	124 172	248 950	1 299 141
zsidó famíliák	639	2 355	1 344	525	4 283	2 958	1 251	522	1 344	15 221
összes familia	92 483	168 037	137 427	104 979	164 921	113 932	157 595	124 694	250 294	1314362
Pap	747	1 526	1 540	786	2 013	1 215	1 231	2 030	2 714	13 802
Nemes	13 136	32 191	21 618	9 209	20 263	19 244	6 593	17 750	22 943	162 947
tisztviselő és honoratior	388	384	875	393	465	361	270	570	681	4 387
polgár és mesterember	8 862	12 442	15 319	7 357	12 072	4 523	7 104	7 839	8 353	83 871
Paraszt	30 680	47 944	34 290	31 977	46 709	45 255	73 515	73 962	125 491	509 823
polgár és paraszt örököse	35 876	51 175	43 256	32 255	50 487	42 442	70 762	77 205	108 518	511 976
Zsellér	52 430	94 839	86 049	71 688	102 263	63 640	89 158	84 381	144 545	788 993
szabadságolt katona (ezred)	434	1 033	660	566	544	268	448	179	549	4 681
szabadságolt katona (szekerész)	0	12	14	3	5	1	6	0	1	42
egyéb szükségletre alkalmas	16 983	22 225	22 276	17 462	21 925	18 131	21 325	19 190	24 478	183 995
sarjadék 1-12 éves	66 207	106 097	99 122	75 914	112 506	81 234	121 660	133 921	187 210	983 871
sarjadék 13-17 éves	18 949	31 892	27 723	22 162	32 181	22 792	33 770	33 473	44 159	267 101
keresztény férfi	244 692	401 760	352 742	269 772	401 433	299 106	425 842	450 500	669 642	3 515 489

összesen											
keresztény nő	246 005	398 439	342 540	268 791	404 220	290 691	404 402	433 205	629 703	3 417 996	
összes keresztény	490 697	800 199	695 282	538 563	805 653	589 797	830 244	883 705	1 299 345	6 933 485	
zsidó házas férfi	650	2 263	1 298	521	4 136	3 154	1 214	521	1 287	15 044	
zsidó nem házas férfi	1 110	3 580	2 155	720	6 298	4 419	1 917	831	2 050	23 080	
zsidó férfi összesen	1 760	5 843	3 453	1 241	10 434	7 573	3 131	1 352	3 337	38 124	
zsidó nő	1 657	5 645	3 208	1 229	10 739	7 136	2 900	1 300	3 151	36 965	
összes zsidó	3 417	11 488	6 661	2 470	21 173	14 709	6 031	2 652	6 488	75 089	
jogi népesség összesen	494 114	811 687	701 943	541 033	826 826	604 506	836 275	886 357	1 305 833	7 008 574	
keresztény házas férfi	95 437	153 289	138 458	109 198	158 559	118 968	172 498	181 149	271 776	1 399 332	
keresztény nem házas férfi	149 255	248 471	214 284	160 574	242 874	180 138	253 344	269 351	397 866 d)	2 116 157	
távol az országban	9 325	16 288	8 080	9 312	16 011	8 303	9 797	9 714	10 021	96 851	
távol az országon kívül	243	670	230	113	1 226	201	159	576	383	3 801	
távol ismeretlen helyen	1 321	2 901 e)	1 584	1 234	3 645	1 371	1 703	1 755	1 753	17 267	
távollevő összesen	10 889	19 859	9 894	10 659	20 882	9 875	11 659	12 045	12 157	117 919	
idegen az országból	9 400	17 305	10 957	9 988	15 526	8 181	11 194	11 596	12 653	106 800	
ideg férfi Ausztriából	606	1 990	1 512	556	3 201	1 690	1 306	1 578	1 456	13 895	
ideg női Ausztriából	288	340	260	36	1 143	413	65	805	131	3 481	
ideg férfi külföldről	114	816	957	205	935	92	613	413	1 142	5 287	
ideg férfi külföldről	14	64	107	6	130	16	54	46	376	813	
jelen idegen összesen	10 422	20 515	13 793	10 791	20 935	10 392	13 232	14 438	15 758	130 276	
ténylegesen jelenlevők	493 647	812 443	705 842	541 165	826 879	605 023	837 848	888 750	1 309 434	7 021 031	

Forrás: MOL A 45 Acta praesidialia 1785/no. 29, Schlözer 1788: 353-356

- a) Az adatokat első ízben Ludwig Schlözer tette közzé, a nyomán Thirring Gusztáv publikálta (Thirring 1938: 93). A MOL példányát valószínűleg nem ismerte.
- b) Az ezredkekhez tartozó megyebeosztást közli Thirring 1938: 165
- c) A MOL példánya a Pálffy ezrednél csak 13 várost említ.
- d) A nem házas keresztény férfiak De Vins ezredbeli adata a MOL-ban őrzött összesítésben 392666 fő, ez azonban 5200 fővel kevesebb, mint a státus szerint bontott férfiadat. Schlözer közli a 397886 fős helyes adatot.
- e) Thirring közlésében 2801 főt ír, így végösszege is alacsonyabb.

III. függelék

Az 1785. évi népszámlálás Magyar- és Horvátországra vonatkozó megyénkénti fő eredményei a kancellária kimutatása szerint a)

A törvényhatóság neve	közigazgatási egység típusa	Sz.kir. város	mező-város	falu	puszta	együtt	Ház	keresztény familia	zsidó familia	összes familia	keresztény népesség	zsidó népesség	Össz-népesség
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
16 szepesi város	kerülete		16	15	1	32	6 546	8 332	2	8 334	41 683	12	41 695
Hajdú	kerület		6			6	4 683	5 676	4	5 680	27 483	21	27 504
Jászkun	kerület		24		1	25	14 183	15 390		15 390	90 793		90 793
Abaúj	megye		8	222		230	15 942	19 551	460	20 011	108 443	2 461	110 904
Arad	megye		17	164	22	203	25 571	28 232	74	28 306	150 992	343	151 335
Árva	megye		6	93		99	11 511	13 399	54	13 453	72 421	255	72 676
Bács	megye		8	89		97	26 616	29 537	136	29 673	163 625	709	164 334
Baranya	megye		2	351	3	356	25 452	29 823	126	29 949	170 539	584	171 123
Bars	megye		6	212	5	223	13 096	18 379		18 379	96 890		96 890
Békés	megye		3	17		20	10 508	13 180	8	13 188	68 096	28	68 124
Bereg	megye		6	258	1	265	10 560	12 129	348	12 477	66 658	1 729	68 387
Bihar	megye		19	448	90	557	51 920	60 956	192	61 148	315 256	883	316 139
Borsod	megye		6	170		176	21 573	24 984	384	25 368	129 251	1 853	131 104
Csanád	megye		1	8	17	26	4 025	4 641	81	4 722	23 415	342	23 757
Csongrád	megye		3	6	9	18	7 474	8 569	6	8 575	44 498	35	44 533
Esztergom	megye		4	43	4	51	6 096	7 820	87	7 907	36 752	362	37 114
Fejér	megye		6	113	55	174	13 856	18 024	264	18 288	93 865	1 349	95 214
Gömör	megye		9	225	16	250	15 530	20 512	1	20 513	110 249	4	110 253
Győr	megye			90	22	112	9 350	13 095	163	13 258	61 169	792	61 961
Heves	megye		7	140	39	186	22 584	29 048		29 048	157 886		157 886
Hont	megye		11	208	4	223	15 690	20 395	1	20 396	100 807	5	100 812
Komárom	megye		5	91	23	119	13 023	18 772	279	19 051	90 379	1 301	91 680
Kőrös	megye		1	258		259	5 450	7 389	1	7 390	65 465	8	65 473
Krassó	megye		7	223		230	36 250	37 471	8	37 479	190 219	48	190 267
Liptó	megye		11	130		141	6 972	9 587	69	9 656	56 454	345	56 799

		<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>
Máramaros	megye		7	134		141	19 530	20 901	494	21 395	101 065	2 439	103 504
Moson	megye		13	37	3	53	6 278	10 646	311	10 957	50 629	1 539	52 168
Nograd	megye		11	254	80	345	19 486	26 179	374	26 553	145 213	1 757	146 970
Nyitra b)	megye		26	408	31	465	40 715	53 771	1 931	55 702	273 559	9 304	282 863
Pest	megye		20	161	45	226	40 415	49 957	954	50 911	257 872	4 764	262 636
Pozsega	megye		3	256		259	6 182	6 155	3	6 158	64 807	18	64 825
Pozsony	megye		15	301	11	327	27 155	37 090	1 155	38 245	177 732	6 042	183 774
Sáros	megye		5	365	4	374	17 742	21 839	382	22 221	125 021	2 095	127 116
Somogy	megye		9	293	53	355	24 024	30 770	435	31 205	161 457	2 103	163 560
Sopron	megye		28	207	2	237	19 517	29 791	706	30 497	140 761	3 321	144 082
Szabolcs	megye		8	136	40	184	16 230	20 165	465	20 630	102 529	2 276	104 805
Szatmar	megye		16	245	11	272	23 412	27 561	491	28 052	134 126	2 420	136 546
Szepes	megye		6	174	5	185	12 979	17 177	97	17 274	96 851	582	97 433
Szerém	megye		5	94		99	13 868	13 924		13 924	81 438		81 438
Szeverin	megye		5	308		313	8 909	7 912		7 912	52 566		52 566
Temes	megye		5	173	3	181	35 388	38 192	17	38 209	212 061	83	212 144
Tolna	megye		14	90	45	149	19 241	25 754	406	26 160	126 633	1 958	128 591
Torna	megye		1	41		42	2 587	3 045	17	3 062	16 951	82	17 033
Torontal	megye		3	112	16	131	20 357	24 304	14	24 318	139 066	64	139 130
Trencsén	megye		19	397	6	422	34 734	39 520	624	40 144	212 640	2 971	215 611
Turoc	megye		5	97	8	110	5 291	6 812	49	6 861	36 699	242	36 941
Úgocsa	megye		3	63		66	5 267	5 937	148	6 085	28 249	717	28 966
Ung	megye		1	204		205	8 131	10 153	387	10 540	56 615	2 058	58 673
Varasd	megye		3	143		146	10 865	10 677		10 677	89 952		89 952
Vas	megye		27	624	26	677	35 095	42 328	420	42 748	220 162	2 060	222 222
Verőcze	megye		8	239	1	248	14 559	15 197	1	15 198	116 705	5	116 710
Veszprém	megye		10	170	23	203	20 639	29 417	518	29 935	138 147	2 642	140 789
Zágráb	megye		2	462		464	15 634	14 193		14 193	155 611		155 611
Zala	megye		27	577	35	639	42 298	42 691	508	43 199	225 843	2 572	228 415
Zemplén	megye		24	419	18	461	28 822	37 144	1 169	38 313	200 687	5 635	206 322
Zólyom	megye		1	157		158	6 619	10 474		10 474	53 160		53 160

		<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>
Bakabánya	város	1				1	521	597		597	2 306		2 306
Bártfa	város	1				1	612	802	14	816	3 686	67	3 753
Bazin	város	1				1	459	906	56	962	4 097	303	4 400
Bélabánya	város	1				1	225	373		373	1 583		1 583
Besztercebánya	város	1				1	465	1 061		1 061	4 730		4 730
Breznóbánya	város	1				1	332	590		590	2 690		2 690
Buccari	város	1	1	7		9	1 800	1 633		1 633	7 367		7 367
Buda	város	1				1	2 484	4 880		4 880	22 538		22 538
Debrecen	város	1				1	3 799	6 119		6 119	28 551		28 551
Eger c)	város	1				1	2 725	3 621		3 621	16 711		16 711
Eperjes	város	1				1	759	1 140	1	1 141	5 733	1	5 734
Esztergom	város	1				1	772	1 294		1 294	5 313		5 313
Felsőbánya	város	1				1	804	954		954	3 779		3 779
Fiume	város	1				1	916	1 086	5	1 091	5 406	30	5 436
Győr	város	1				1	1 601	2 982		2 982	12 850		12 850
Kapronca	város	1				1	694	854		854	3 594		3 594
Károlyváros	város	1				1	532	652		652	2 954		2 954
Kassa	város	1				1	927	1 330		1 330	7 257		7 257
Késmárk	város	1				1	684	976		976	4 284		4 284
Kismarton	város	1				1	232	551		551	2 256		2 256
Kisszeben	város	1				1	373	490	3	493	2 159	13	2 172
Komárom	város	1				1	1 422	2 733	3	2 736	11 716	17	11 733
Korpona	város	1				1	1 043	833		833	2 972		2 972
Körmöcbánya	város	1				1	509	1 152		1 152	5 147		5 147
Kőrös	város	1				1	316	378		378	1 624		1 624
Kőszeg	város	1				1	602	1 139		1 139	4 952		4 952
Libetbánya	város	1				1	215	264		264	1 260		1 260
Lőcse	város	1				1	804	1 125		1 125	4 971		4 971
Modor	város	1				1	551	1 159	1	1 160	4 697	11	4 708
Nagybánya	város	1				1	766	958		958	3 977		3 977
Nagyszombat	város	1				1	740	1 550	4	1 554	6 608	23	6 631
Pécs	város	1				1	1 474	1 837		1 837	8 392		8 392

		<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>
Pest	város	1				1	1 883	4 521	6	4 527	19 131	40	19 171
Pozsega	város	1				1	421	416		416	1 986		1 986
Pozsony	város	1				1	1 388	5 761	8	5 769	26 408	55	26 463
Ruszt	város	1				1	93	278		278	1 037		1 037
Selmecbánya	város	1				1	1 689	4 485		4 485	18 338		18 338
Sopron	város	1				1	782	2 776	2	2 778	11 856	6	11 862
Szabadka	város	1				1	3 351	3 448	7	3 455	19 192	23	19 215
Szokolca	város	1				1	1 007	1 261	23	1 284	5 520	114	5 634
Szatmárnémeti	város	1				1	1 712	1 834		1 834	8 193		8 193
Szegedin	város	1				1	3 930	4 210		4 210	20 679		20 679
Székesfehérvár	város	1				1	1 473	2 834		2 834	11 307		11 307
Szentgyörgy	város	1				1	237	574	49	623	2 089	207	2 296
Temesvár	város	1				1	1 219	2 229	81	2 310	8 502	366	8 868
Trencsén	város	1				1	390	605	74	679	2 706	372	3 078
Újbánya	város	1				1	453	634		634	2 958		2 958
Újvidék	város	1				1	1 930	2 310	44	2 354	10 324	242	10 566
Varasd	város	1				1	754	959	2	961	4 389	13	4 402
Zágráb	város	1				1	419	606		606	2 242		2 242
Zólyom	város	1				1	263	441		441	1 698		1 698
Zombor	város	1				1	2 370	2 188	1	2 189	13 218	7	13 225
Magyarország összesen		52	523	10 922	778	12 275	1 052 352	1 292 956	15 208	1 308 164	6 926 028 d)	75 128	7 001 156 d)

- a) Eredeti cím: Bevölkerungss Summarium des Königreichs Hungarn, Kroatien und Slavonien Pro Anno 1784/5. (A kivonatos másolat hitelesítve 1786 március 30-án.)
- b) Nyitra megye adata a – jelenleg nem ismert teljes összesítőből való kimásolás során kifelejtődöttmaradt, Thirring (1938: 107) alapján pótoltuk – az eredeti részösszegzések alapján az adat megfelelő.
- c) Egert szabad királyi városként tüntetik fel, de a rangemelés ténylegesen nem zajlott le.
- d) Az összegzéseket kisebb mértékben javítanunk kellett. (A végeredmény 3 fővel több, mint az eredeti adat.)

Forrás: A 45 Acta Praesidialia 1785/no. 129.

IV. fűggelék
A katonai és helytartótanács összegzés közötti különbségek

Königreich Hungarn Kroatien und Sklavonien für das Jahr 1785	Summarium den Statth.Buchh.	Summarium des General commando	Generalkommando zeigt sich ein	
			Zuwachs	Oder Abgang
Städte	52	94	42	
Marktflecken	523	548	25	
Dörfer	10 922	10 776		-146
Prädien	778	1 200	422	
SUMMA a)	12 275	12 618	343	
Häusser	1 052 352	1 053 353	1 001	
Christliche Familien	1 299 566	1 299 141		-425
Jüdische Familien	15 208	15 215	7	
SUMMA Familien a)	1 314 774	1 314 356		-418
Geistliche	13 778	13 802	24	
Adeliche	162 495	162 947	452	
Beamte und Honorationes	4 396	4 387		-9
Bürger in Städte und Professionisten auf dem Lande	83 656	83 871	215	
Bauern	509 166	509 823	657	
Vorstehender Bürger und Bauern Gewerbs Nachfolger und Nächste Erben	511 561	511 976	415	
Häussler, Gartner und sonst beim Nährstand und Provinzial Beschäftigung	788 014	788 993	979	
Unbestimmte Beurlaubte	4 735	4 723		-12
In anderen Staats Notdürften Anwendbaren	183 830	183 995	165	
nachwachs von 1. bis 12. Jahren	983 175	983 871	696	
deto von 13. bis 17. Jahren	266 853	267 101	248	
SUMMA a)	3 511 659	3 515 489 d)	3 830	
Das weibliche Geschlecht	3 414 366	3 417 996	3 630	
Summa der Christen	6 926 025	6 933 485	7 460	
Summa der Juden b)	75 128	75 089		-39
Summa der Ganzen Bevölkerung	7 001 153	7 008 574	7 421	
Unter der Christen Männlichen Geschlechts verheurathete	1 397 875	1 399 332	1 457	
Ledigen und Witwen	2 113 784	2 110 957 c)		-2 827
SUMMA a)	3 511 659	3 510 289 d)	-1 370	-1 370
Absente innerlandes	95 892	96 851	959	
Ausser Landes	3 842	3 781		-61
Unwissend wo	17 165	17 267	102	
SUMMA a)	116 899	117 899	1 000	
Fremde Inländer dieses Konscribirten Landes	106 557	106 800	243	
Aus anderen Österreichischen Erbländen männlich	14 104	13 895		-209
Deto weiblich	3 482	3 481		-1
Aus anderen Staaten männlich	5 147	5 287	140	
Deto weiblich	813	813	0	
SUMMA a)	130 103	130 276	173	

V. függelék

Az 1786. és 1787. évi népszámlálási revíziók összesítői közötti, Helytartótanács számvevősége által készített egyenleg (Bilanx)

Magyarország szűkebb értelemben a)	1786	1787	többlet	Hiány
szabad királyi város	52	52	0	
egyéb város	12	16	4	
Mezőváros	593	589		-4
Falu	10 764	10 797	33	
Pusztá	1 338	1 305		-33
összes település	12 759	12 759	0	
Házak	1 061 522	1 072 482	10 960	
keresztény famíliák	1 302 932	1 315 826	12 894	
zsidó famíliák	15 645	16 212	567	
összes familia	1 318 577	1 332 038	13 461	
Pap	13 390	13 263		-127
Nemes	164 554	165 301	747	
tisztviselő és honoratior	4 158	4 230	72	
polgár és mesterember	81 043	79 354		-1 689 b)
Paraszt	506 085	505 708		-377
polgár és paraszt örököse	513 990	518 131	4 141	
Zsellér	793 554	793 270		-284
szabadságolt katona (ezred)	5 174	4 708		-466
szabadságolt katona (szekerész)	41	37		-4
egyéb szükségletre alkalmas	181 983	201 438	19 455	
sarjadék 1-12 éves	994 627	1 009 804	15 177	
sarjadék 13-17 éves	278 066	277 191		-875
keresztény férfi összesen	3 536 665	3 572 435	35 770	
keresztény nő	3 430 150	3 463 460	33 310	
összes keresztény	6 966 815	7 035 895	69 080	
zsidó házas férfi	15 781	16 261	480	
zsidó nem házas férfi	23 752	25 045	1 293	
zsidó nő	38 114	39 588	1 474	
összes zsidó	77 647	80 894	3 247	
jogi népesség összesen	7 044 462	7 116 789	72 327	
keresztény házas férfi	1 409 795	1 407 169		-2 626
keresztény nem házas férfi	2 126 870	2 165 266	38 396	
keresztény férfi összesen	3 536 665	3 572 435	35 770	
távol az országban	102 153	34 185		-67 968 b)
távol az országon kívül	3 963	3 796		-167
távol ismeretlen helyen	16 093	13 391		-2 702 b)
távollevő összesen	122 209	51 372		-70 837 b)

idegen az országból	107 914	28 635		-79 279 b)
ideg férfi Ausztriából	12 908	13 064	156	
ideg női Ausztriából	2 711	2 662		-49
ideg férfi külföldről	4 527	4 795	268	
ideg férfi külföldről	507	273		-234
<i>jelen idegen összesen</i>	128 567	49 429		-79 138 b)

- a) Horvátországgal együtt, Erdély és a Határőrvidék nélkül
b) A jelzett adatokban tendencia jellegű hiány illetve visszaesés tapasztalható

Forrás: MOL A 39 1788/no. 1377

VI. függelék
Az 1785. és 1787. évi összesítőkben szereplő státuscsoportok összehasonlító növekedési
ütemei

Magyarország szűkebb értelemben a)	index 1786 (1785=100)	index 1787 (1786=100)	index 1787 (1785=100)
<i>Házak</i>	100,8	101,0	101,8
keresztény famíliák	100,3	101,0	101,3
zsidó famíliák	102,8	103,6	106,5
<i>összes familia</i>	100,3	101,0	101,3
Pap	97,0	99,1	96,1
Nemes	101,0	100,5	101,4
tisztviselő és honoratior	94,8	101,7	96,4
polgár és mesterember	96,6	97,9	94,6
Paraszt	99,3	99,9	99,2
polgár és paraszt örököse	100,4	100,8	101,2
Zsellér	100,6	100,0	100,5
szabadságolt katona (ezred)	110,5	91,0	100,6
szabadságolt katona (szekerész)	97,6	90,2	88,1
egyéb szükségletre alkalmas	98,9	110,7	109,5
sarjadék 1-12 éves	101,1	101,5	102,6
sarjadék 13-17 éves	104,1	99,7	103,8
<i>keresztény férfi összesen</i>	100,6	101,0	101,6
keresztény nő	100,4	101,0	101,3
<i>összes keresztény</i>	100,5	101,0	101,5
zsidó házas férfi	104,9	103,0	108,1
zsidó nem házas férfi	102,9	105,4	108,5
zsidó nő	103,1	103,9	107,1
<i>összes zsidó</i>	103,4	104,2	107,7
<i>jogi népesség összesen</i>	100,5	101,0	101,5
keresztény házas férfi	100,7	99,8	100,6
keresztény nem házas férfi	100,5	101,8	102,3
<i>keresztény férfi összesen</i>	100,6	101,0	101,6
távol az országban	105,5	33,5	35,3
távol az országon kívül	104,3	95,8	99,9
távol ismeretlen helyen	93,2	83,2	77,6
<i>távollevő összesen</i>	103,6	42,0	43,6
idegen az országból	101,0	26,5	26,8
ideg férfi Ausztriából	92,9	101,2	94,0
ideg női Ausztriából	77,9	98,2	76,5
ideg férfi külföldről	85,6	105,9	90,7
ideg férfi külföldről	62,4	53,8	33,6
<i>jelen idegen összesen</i>	98,7	38,4	37,9
<i>tényleges népesség</i>	100,4	100,9	101,3

Forrás: I. függelék

Az Alföld és a Délvidék települései

Bevezető

Az alábbiakban közreadjuk az 1784-1785. évi, II. József rendeletére készített népszámlálás Alföldre és a Délvidékre, valamint a Dunántúlra vonatkozó 12 – 12 megyéjének településsoros forrásanyagát. A közlés alapelvei a következők. Ahol lehetséges volt, az eredeti, 1785. évi megyei összesítők alapján közöljük az adatokat. Amennyiben ezek nem álltak rendelkezésre, úgy az anyag minőségétől, illetőleg elérhetőségétől függően az 1786. (Győr megye) vagy az 1787. évi revízió (Bács, Heves, Moson, Tolna és Vas megyék) adatait adjuk közre. Több megyei levéltárban és a bánáti Generalkommando anyagában (Temesvár) történő kutatás alapján sem sikerült megtalálnunk Temes és Krassó megyék településsoros adatait és jelenleg is hiányzik a velük szomszédos Arad megye településeinek több, mint 80 százaléka. E területről jelenleg csak egy 1787. évi járási soros összesítőt tudunk közreadni. Halvány remény van arra, hogy esetleg Krassó megye részletesebb adatai – melynek levéltárába nem sikerült eljutnunk – még előkerülhetnek.⁴² Nem sok remény van arra viszont, hogy a Hajdú kerület hat mezővárosának részletes népszámlálási összesítője a továbbiakban még előkerül.

Forrásközlésünk földrajzi értelemben tehát, szemben a felvidéki területtel, itt nem sokkal bővebb, mint a népszámlálás 1960. évi rövidített kiadása, de tartalmilag igen sokat változott. Röviden felsoroljuk a különbségeket. Először is nem minden esetben ugyanazon adatokat közöltük, mint Dányi Dezső és Dávid Zoltán. Csanád megyére vonatkozóan előkerült az eredeti, 1785. évi megyei összesítő, Fejér megye esetében Móra Magda közlése alapján javítottuk és kiegészítettük az 1960. évi közlést, Tolna esetében pedig a megye településeire vonatkozóan pedig az 1960-ban közölt 1786. évi helyett a teljesebb és jobb minőségű 1787. évi revízió példányát adjuk közre. A közlésbe természetesen belevettük az utólag előkerült Bács megye külön kiadott adatait is.

A közlések teljes körűek és rendszerük megváltozott. Az 1960. évi kiadvány és az 1975. évi pótfüzet nem közölte a zsidókra vonatkozó forrásanyagot (5 rovat), hanem azt összevonta a keresztények adataival, így az eredeti számok helyett sok helyütt utólag számítottakat adott közre. Helytakarékosági okokból az 1960. évi kötet ugyanez tette a vándorlókra vonatkozó 8 rovattal, melyeket ugyancsak összevont két, a távollevőkre és idegenekre vonatkozó számított adatba. Mindkét adatcsoport esetében a részletes eredeti számadatokat közöljük. Ezen túlmenően a táblafejbe illesztettük a településekhez tartozó puszták adatait is, és külön megadtuk az eredeti íveken nem szereplő keresztény férfiak összesített számát. Végeredményben tehát az általunk közölt rovatok száma a sorszámok nélkül 44, szemben az 1960. évi – valamint az ennek rendjét követő pótfüzet – 25 rovatával szemben, vagyis 76 százalékkal bővült.

Az adatokat két módon is visszarendeztük. Először is a közölt rovatok, eltérően az 1960. évi kiadástól, valamint annak későbbi pótlásaitól, ahol a rovatokat a tartalom alapján igyekeztek csoportosítani, most a népszámlálás eredeti táblázati rendjét követik. Az utólag betoldott számított adatokat – keresztény férfiak, távollevők idegenek, tényleges népesség – pedig kiemelten megkülönböztettük az eredetiektől (a táblafej itt fehér háttérű). Ugyancsak visszaállítottuk, ahol módunk volt rá, a települések eredeti sorrendjét a korábbi ABC rend

⁴² Arad megye összesítője az illetékes levéltár tájékoztatója szerint nem található az őrzött anyag között és nem tártak fel ilyet Kovách Géza (1998) kutatásai sem.

helyett.⁴³ Ez azért lényeges, mert bár a MOL-ban található összesítők nem adják meg a járások nevét, de az eredeti sorszámokkal – és ahogy az néhány külön is rendelkezésünkre álló összesítő alapján megállapítható volt – az eredeti járási rendben adják meg az adatokat.⁴⁴ Ez alapvető fontosságú lehet egyrészt a települések lokalizálása, másrészt az esetleges téves másolatok felfedezése szempontjából. (A betűrendbe történő átrendezés a tervezett elektronikus kiadvány esetében természetesen továbbra is bármikor másodpercek alatt megoldható lesz.) Helytakarékosság céljából azonban a rovatok elnevezését értelemszerűen rövidítettük. (Az eredeti teljes magyar elnevezéseket e bevezető végén adjuk meg.)

Igyekeztünk a közölt adatok minőségét is ellenőrizni, esetenként javítani. Az adatokat összeolvastuk az eredetivel és visszaállítottuk a népszámlálásban szereplő helyneveket. Ettől ugyanis az 1960. évi kiadvány rendszeresen eltért. Gyakran későbbi, 19-20. századi neveket adott meg, esetenként pedig a közreműködők másként olvastak ki egy-egy nevet. Tájékoztatás céljából ezeket a névváltozatokat – az eltérő olvasatokat illetve az 1960. évi kiadvány által használt nem 18. század végi neveket – a megjegyzés rovatba tettük át. Egyedül a német nevekhez nyúltunk esetenként hozzá. Az alföldi helységek egy részében ugyanis, ahol német lakosság nem élt, a kis-nagy, alsó-felső előtagok eredetileg németül történt közlése nem látszott fontosnak. A Délvidék és a Dunántúl német neveit azonban megőriztük, illetve visszaállítottuk. Az összeolvasás során számos kisebb név és szám elírást is helyesbítettünk.

A közlésen túl célunk volt a népszámlálás teljes körűségének és az adatok pontosságának ellenőrzése is. A teljes körűség ellenőrzését a 18. század végi történeti helységnévtárak és Lipszky János repertóriumának adatai segítségével hajtottuk végre, vagyis 4615 népszámlálási adatunkat kereken 8000 egyéb forrásból gépbe táplált adattal vetettük össze. Az eredmény a forrás meglepő pontosságát bizonyítja a vizsgált terület településeinek népszámlálási felvétele során. Az adatok hitelességének ellenőrzését három lépcsőben hajtottuk végre. Először a makroadatokat vizsgáltuk meg, majd ezt követően három régió (az Alföld középső része, valamint Baranya és Somogy megyék) településeinek mintegy 800 települését két időmetszetben – 1785 és 1787 – elemeztük egymással összevetve. Arra voltunk kíváncsiak, hogy demográfiai mutatóik és azok változásai mennyire reálisak. Ez a vizsgálat is jó eredménnyel zárult, csak az 500 főnél kisebb népességű települések esetében kell óvatosnak lennünk az adatok elemzésénél. (Mindezen vizsgálatok eredményeit a bevezető tanulmány tartalmazza.) A harmadik megközelítés kontrollszámítások segítségével (a famíliák, keresztény férfiak, jogi népesség, nők abszolút számának ellenőrzésével, valamint az egy házra eső famíliák és népesség, az egy famíliára eső népesség és házas férfi, az 1000 férfira jutó nők számának, valamint a férfiakon belül a házasok és fiatalok arányának demográfiai mutatóival) igyekezett kiszűrni azokat a településeket, ahol szembetűnő adathibák találhatóak. Ahol ilyenre leltünk ott mérlegelés alapján javítottuk a feltételezett tollhibákat és téves összegzéseket. (Az eredeti értékeket a megjegyzés rovatba tettük át.) Amennyiben a hiba mértéke és iránya nem bizonyult eldönthetőnek, tehát

⁴³ Néhány esetben, ahol a KSH Könyvtár kéziratári példánya alapján dolgoztunk, az adatgyűjtés következetlenség bizonyult a sorszámok tekintetében, így ott jobb híján fenntartottuk a betűrendes közlési módot.

⁴⁴ Ettől Bihar megye esetében némileg el kellett térnünk. Itt ugyanis a MOL-ban őrzött adatok sorrendje nem követte a települések eredeti sorszámát – valószínűleg a megye nagy terjedelme miatt az összeírást kisebb egységekben, járásokon belüli kerületenként (districtusok) végezték. Ez esetben tehát választanunk kellett, hogy a közlésnél a sorszámokat, vagy a megyei összesítő településrendjét követjük-e. Mi az utóbbit tartottuk fontosnak, ezért azt választottuk, hogy újraszámozzuk a településeket. (Természetesen a laponként általában 28 adatsort tartalmazó összesítőkben az eredeti települési sorszámok pillanatok alatt megtalálhatóak, de úgy véljük ezeknek nincs komoly jelentősége, mert az 1784-85-ben létrehozott számokat sem a korábbi, sem a későbbi összeírások többé már nem alkalmazták.)

korrigálni nem tudtuk, akkor csak az adattal szembeni kétségeinket jeleztük a megjegyzés rovatban.

Függelék
I. Az 1784-85- évi népszámlálás megyei összesítőinek táblafeje⁴⁵

B) minta. (Magyar szöveg.)

Minden Házakat és Familiákat egyben foglaló Tábla 17 . . esztendőről.

Circulus	Vármegye	Plébánia vagy Ekklezsia	Holyság	Nro
A Földes Uraságokunk neveji	K e e s z t ö n y e k			
	Numerusai	F é r j e i u l N e m b ő l v a l ó k		S z ö d ő k
	A Familiák	Még nem határozott időre elbocsátott katonák		Az itt nevezett
	Keresetények	A Keresetények		Keresetények között
Niók	A Házak		Párollyok	Az itt nevezett
Papj Rendből valók	A Házak		Az Országban	Keresetényeken kívül vagyah
Kispest Rendből valók	A Házak		Az Országban kívül	Ebben a helységben Idegenek
Püspök vagy Hivatalbellek és Honmunkások	A Házak		Nem mutatik hol	Ezen Conscribit országban
Városi Polérok és Falusi Mester Emberek	A Házak		Nőjének és Övegyok	Férj- tárk
Paraszok	A Házak		Az Országban	Asszo- nyok
Mest nevezett polérok és Pü- rosokunk Sinessey avagy tehetősebb való örökös	A Házak		Az Országban kívül	Férj- tárk
Házak és kertj Zoológiák és má- sok a Plébániák Szá- mára és az Ország foglaltat- sáirhoz tartozók	A Házak		Nem mutatik hol	Asszo- nyok
A Regensentektől	A Házak		Az Országban	Férj- tárk
A Hatali Szekerektől	A Házak		Az Országban	Asszo- nyok
A Birodalomnak egyéb szá- szakra fordítandók	A Házak		Az Országban	Férj- tárk
I. Esztendőktől	A Házak		Az Országban	Asszo- nyok
II. Esztendőktől	A Házak		Az Országban	Férj- tárk
Ide tartozik az Asszonyi Nőp	A Házak		Az Országban	Asszo- nyok
Számája a Keresetényeknek	A Házak		Az Országban	Férj- tárk
Házak	A Házak		Az Országban	Asszo- nyok
Nőjének és Övegyok	A Házak		Az Országban	Férj- tárk
Ide tartozik az Asszonyi Nőp	A Házak		Az Országban	Asszo- nyok
Számája a Székességnek	A Házak		Az Országban	Férj- tárk
Az egész Népségnek Számája	A Házak		Az Országban	Asszo- nyok
Házak	A Házak		Az Országban	Férj- tárk
Nőjének és Övegyok	A Házak		Az Országban	Asszo- nyok
Az Országban	A Házak		Az Országban	Férj- tárk
Az Országban kívül	A Házak		Az Országban	Asszo- nyok
Nem mutatik hol	A Házak		Az Országban	Férj- tárk
Ezen Conscribit országban	A Házak		Az Országban	Asszo- nyok
Férj- tárk	A Házak		Az Országban	Asszo- nyok
Asszo- nyok	A Házak		Az Országban	Férj- tárk
Férj- tárk	A Házak		Az Országban	Asszo- nyok
Asszo- nyok	A Házak		Az Országban	Férj- tárk

Forrás: Thirring 1938: 149.

⁴⁵ Az összesítő a gyakorlatban kis mértékben sokszor eltért ettől a formától. Volt, ahol a plébánia rovat nem szerepelt, a járások sorrendje megelőzhetette, de követhette is a települések nevé, és nem minden esetben töltöttek ki minden rovatot – főképp a földesúr, a járás és a plébániák neve hiányozhatott. E változások főként akkor figyelhetők meg, amikor rendelkezésére álló nyomtatvány hiányában az összesítés munkáját végző megyei tisztviselő kézzel saját maga készítette el a kitöltendő táblázat rácszatát.

II. Rövidítések

br	báró
ezr.	ezred
gr	gróf
hg.	Herceg
közb.	Közbirtokosság
kpt.	Káptalan
mv.	mezőváros
pr.	Prédium (=puszta)

III. A forrásanyagok lelőhelyei

- MOL Kancelláriai Levéltár, Acta generalia, A 39 1786/ no. 4772
Alföldi megyék Békés, Bihar, Csongrád, Jászkun kerület, Pest, Szabolcs, Szatmár,
Torontál
Dunántúli megyék: Baranya, Esztergom, Komárom, Somogy, Sopron, Zala
- MOL Helytartótanács Levéltár, Dept. conscriptionale, C 87 1785 Dons 4. pos. 13.
Arad megye töredéke
- Hadtörténelmi Levéltár, Generalcommando für Ungarn, 1788 – 9 – 9
Bács, Csanád, Tolna megyék, De Vins ezred toborzókerülete járási részletességgel
- KSH Könyvtár kéziratára Anyaggyűjtés az 1784-1787. évi népszámláláshoz (1959)
Győr, Heves, Moson, Vas, Veszprém megyék
- Fejér megye: Móra Magda. 1971. Fehér megye népessége II. József korában. *Fejér Megyei
Történelmi Évkönyv 5: Klny*

(A forrásközlés Pdf-ben 616 oldal)